

JURIDISKA FAKULTETEN

VID LUNDS UNIVERSITET

Klara Skarelid

Hit, men inte längre!

– En granskning av målsägandens begränsade rätt till målsägandebiträde i hovrättsprocessen ur ett brottsofferperspektiv

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet

30 högskolepoäng

Handledare: Sverker Jönsson

Termin: VT 24

Innehåll

Summary.....	4
Sammanfattning.....	5
Förord.....	6
Förkortningar.....	7
1 Inledning.....	8
1.1 Bakgrund.....	8
1.2 Perspektiv, syfte och frågeställningar.....	9
1.3 Avgränsningar.....	10
1.4 Metod och material.....	11
1.4.1 Metodologiska överväganden.....	11
1.4.2 Metod och material i uppsatsen.....	12
1.4.2.1 Tillvägagångssätt för undersökningen av hovrättens avslagsbeslut vid begäran om målsägandebiträde.....	14
1.5 Forskningsläge.....	15
1.6 Disposition.....	16
2 Brottsoffrets behov och rättvisa.....	17
2.1 Inledning.....	17
2.2 Primär och indirekt viktimisering.....	17
2.3 Behoven inom processen.....	18
2.4 Den kalejdoskopiska rättvisan.....	20
2.4.1 Erkännande som rättvisa.....	21
2.4.2 Världighet som rättvisa.....	21
2.4.3 Röst som rättvisa.....	22
2.4.4 Konsekvens som rättvisa.....	22
2.4.5 Prevention som rättvisa.....	22
2.4.6 Samhörighet som rättvisa.....	23
2.5 Varför ska vi bry oss?.....	23
3 Rätten till målsägandebiträde och biträdets uppdrag.....	25
3.1 Inledning.....	25
3.2 Definitionen av målsägande.....	25
3.2.1 Det primära brottsoffrets närstående som målsägande.....	26
3.3 Lagen om målsägandebiträde.....	26
3.3.1 Målsägandebiträdets tillkomst.....	26
3.3.2 Rätten till målsägandebiträdet.....	27
3.3.2.1 Sexualbrotten – 1 § 1 p. LOM.....	28
3.3.2.2 Våldsbrotten – 1 § 2 p. LOM.....	29
3.3.2.3 Brottslighet med fängelsestraff – 1 § 3 p. LOM.....	30
3.4 Målsägandebiträdet och uppdraget.....	31
3.4.1 Kompetenskrav.....	31

3.4.2 Stödet under processen.....	31
3.4.2.1 Det kurativa stödet.....	32
3.4.2.2 Det juridiska stödet.....	33
3.5 En avslutande kommentar.....	34
4 Begränsningen av målsägandebiträdet och stödet i hovrättsprocessen....	35
4.1 Inledning.....	35
4.2 Om rätten till målsägandebiträde i hovrätten.....	35
4.2.1 Skälen till begränsningen.....	36
4.2.2 Behovsprövningen enligt 1 a § 2 st 1–3 p. LOM.....	36
4.3 Åklagarens skyldighet gentemot målsäganden.....	38
4.3.1 Objektivitetspliktens implikationer på stödet.....	39
4.4 Kritiken av begränsningen.....	40
4.4.1 Remissinstansernas kritik före lagändringen.....	40
4.4.2 Observationer av aktörer inom domstolsprocessen.....	41
4.5 Undersökning av hovrättens avslagsbeslut vid begäran om målsägandebiträde.....	42
4.6 En avslutande kommentar.....	44
5 EU:s brottsofferdirektiv.....	46
5.1 Inledning.....	46
5.2 Nuvarande brottsofferdirektiv.....	46
5.2.1 Brottsofferdirektivets införande i svensk rätt.....	47
5.3 EU-kommissionens förslag om ändring av brottsofferdirektivet....	48
5.3.1 Artikel 10a i förslaget.....	50
5.3.2 Artikel 10b i förslaget.....	51
5.3.3 Artikel 22 i förslaget.....	51
5.3.4 Artikel 26d i förslaget.....	52
5.4 Påverkan på begränsningen i LOM?.....	53
6 Analys och slutsatser.....	56
6.1 Inledning.....	56
6.2 Målsägandebiträdets betydelse för behoven och rättvisan.....	56
6.3 Begränsningens påverkan på målsägandens behov och rättvisa....	58
6.4 Begränsningens konsekvenser.....	60
6.5 Brottsofferdirektivets och EU-kommissionens förslag i förhållande till begränsningen.....	61
6.6 Avslutande slutsatser.....	63
Källförteckning- och litteraturförteckning.....	64
Offentligt tryck.....	64
Rättsfall.....	66
Litteratur.....	66
Övrigt.....	69
Bilaga A.....	72
Bilaga B.....	74

Summary

The Act (1988:609) on Counsel for Injured Parties, which grants the right to counsel for victims of particularly serious crimes, has been a significant piece of legislation for strengthening the interests and rights of crime victims within the legal process. However, a legal reform enacted in 2018 has limited this right in higher courts. This has been met with extensive criticism concerning the interests of crime victims. Concurrently, the European Commission has proposed an amendment to the so-called Victims' Rights Directive, which sets certain minimum standards to better enable victims to participate in criminal proceedings. During the consideration of this proposal in Swedish law, some consultation bodies argued that the amendments necessitate changes to the limitations on counsel for injured parties in higher courts.

In using a legal analytical method, the purpose of this thesis has been to examine the right and limitation of counsel for injured parties in the Court of Appeal process from a victim's perspective. The primary aim has been to investigate how the limitation affects the needs and perspective on justice of the injured party, as well as the potential consequences of this limitation. Another aim has been to assess the extent to which the Victims' Rights Directive meets the need for counsel for injured parties and whether the European Commission's proposed amendment could lead to an expanded right to counsel for injured parties in the Court of Appeal. Initially, the thesis examined, with the help of victimological research, what constitutes the needs and perspective on justice of crime victims and the consequences of neglecting these. It then explored the right to counsel for injured parties and the primary duties of such counsel under Swedish regulation. The limitation of this right in the Court of Appeal process was then studied using a multifaceted material consisting of legislation, legal guidelines, and two different investigations. This was followed by an examination of both the Victims' Rights Directive and the European Commission's proposal in relation to the limitation of counsel for injured parties in Swedish law.

In light of the findings from victimological research, it was established that counsel for injured parties plays a central role in meeting the needs and perspectives on justice of crime victims. Furthermore, it was determined that the limitation poses problems for those victims who require more detailed information and support during the process, which can lead to distrust in the legal system and secondary traumatisation. Considering the Victims' Rights Directive and the European Commission's proposed amendments, it was ultimately assessed that neither necessitates a definitive change to the current limitation in the Court of Appeal. However, it was noted that two articles in the proposal, regarding the review of certain decisions (Article 10b) and the right to legal aid (Article 26d), could justify a legislative amendment, depending on how the procedures for these remedies are implemented in Swedish law.

Sammanfattning

Lagen (1988:609) om målsägandebitråde, vilken medger en rätt till biträde för brottsoffer som utsatts för särskilt allvarlig brottslighet, har varit en central lagstiftning för att stärka brottsoffrets intressen i rättsprocessen. Till följd av en lagreform som genomfördes år 2018 har dock rätten begränsats i högre rätt. Detta har i sin tur mötts av omfattande kritik med hänsyn till brottsoffrens intressen. Parallellt med detta har EU-kommissionen framfört ett förslag till ändring av det så kallade brottsofferdirektivet, vilket fastställer vissa miniminormer för att ge brottsoffer en bättre möjlighet att medverka i straffrättsliga förfaranden. När förslaget behandlades i svensk rätt var det några remissinstanser som menade att ändringarna medför att begränsningen av målsägandebiträdet måste justeras.

Med användning av en rättanalytisk metod har syftet med uppsatsen varit att granska rätten och begränsningen av målsägandebitråde i hovrättsprocessen ur ett brottsofferperspektiv. Avsikten har framförallt varit att undersöka hur begränsningen påverkar målsägandens behov och perspektiv på rättvisa samt vilka konsekvenser begränsningen kan medföra. Ett annat syfte har också varit att undersöka i vilken utsträckning brottsofferdirektivet tillgodoser behovet av målsägandebitråde och om EU-kommissionens föreslagna ändring kan medföra en utvidgad rätt till målsägandebitråde i hovrätten. Inledningsvis undersöktes därför, med hjälp av viktimologisk forskning, vad som utgör brottsoffrets behov och perspektiv på rättvisa samt vilka konsekvenser ett åsidosättande av dessa kan medföra. Därefter utreddes rätten till målsägandebitråde och biträdets huvudsakliga uppdrag utifrån den svenska regleringen. Sedan studerades begränsningen av rätten i hovrättsprocessen utifrån ett mångfacetterat material bestående av bland annat lagstiftning, rättsliga vägledningar och två olika utredningar. Detta åtföljdes sedan av en undersökning av både brottsofferdirektivet och EU-kommissionens förslag i förhållande till begränsningen av målsägandebiträdet i svensk rätt.

I ljuset av vad som framkom i den viktimologiska forskningen kunde det konstateras att målsägandebiträdet har en central roll för behoven och synen på rättvisan. Vidare fastställdes det att begränsningen medför problem för de målsäganden som är i behov av mer ingående informationsförmedling och stöttning under processen, vilket i sin tur kan leda till misstro för rättssystem samt sekundär traumatisering. Med beaktande av brottsofferdirektivet och EU-kommissionens förslag till ändring gjordes slutligen bedömningen att ingen av dessa medför en definitiv ändring av nuvarande begränsning i hovrätten. Däremot noterades att två artiklar i förslaget, avseende omprövning av vissa beslut (artikel 10b) och rätten till rättshjälp (artikel 26d), kan motivera en lagändring, beroende på hur förfarandet för rättsmedlen utformas i svensk rätt.

Förord

Först och främst vill jag rikta ett tack till pappa, mamma och mina systrar för att ni har stått ut med mig under denna prövande tid som kallas juristprogrammet och examensarbetet. Starkt jobbat!

Jag vill också passa på att tacka min handledare Sverker, mina vänner, Lundia-gänget och alla andra som på ett eller annat sätt har varit med mig på denna resa.

Slutligen vill jag även tacka mina fyrbenta vänner, Bibbi och Torkel, som har gett mig en tillflykt från stressen som studierna ibland har inneburit.

Lund, 22 maj 2024

Klara Skarelid

Förkortningar

Bet.	Betänkande
BrB	Brottsbalken
Brottsofferdirektivet	Europaparlamentets och rådets direktiv 2012/29/EU av den 25 oktober 2012 om fastställande av miniminormer för brottsoffers rättigheter och för stöd till och skydd av dem samt om ersättande av rådets rambeslut 2001/220/RIF
Brå	Brottsförebyggande rådet
Dir.	Direktiv
DOV	Domstolsverket
Ds	Departementsserie
EU	Europeiska unionen
EMR-reformen	En Modernare Rättegång-reformen
Europakonventionen	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.
EU-kommissionen	Europeiska kommissionen
EU-stadgan	Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna
FEUF	Fördraget om den Europeiska unionens funktionssätt
FRA	Europeiska unionens byrå för grundläggande rättigheter
FUK	Förundersökningskungörelsen (1947:948)
LOM	Lag (1988:609) om målsägandebiträde
Mot.	Motion
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop.	Proposition
PTSD	Posttraumatiskt stressyndrom
RB	Rättegångsbalken
RH	Rättsfall från hovrätten
Rskr.	Riksdagsskrivelse
RäV	Rättslig vägledning
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Från att ha varit i skuggan av det rampljus som riktats mot brottslingen, har brottsoffret alltsedan 1970-talet fått ökad uppmärksamhet inom både kriminalpolitiken och rättsväsendet. Fokusskiftet i den rättsliga utvecklingen har vidare skett såväl internationellt som nationellt. I likhet med vad som uttrycks i litteraturen har detta för svenskt vidkommande inneburit antagandet av flertalet lagstiftningar och förordningar som särskilt har för avsikt att stärka brottsoffrets säkerhet och rättigheter.¹

Förändringar av detta slag har även setts inom ramen för det straffrättsliga förfarandet. En reglering som varit av avgörande betydelse är framförallt lagen (1988:609) om målsägandebitråde (LOM). Införandet medförde nämligen att brottsoffret, i rollen som målsägande, tilldelades ett eget juridiskt biträde under rättsprocessen vars huvudsakliga uppgift är att bevaka målsägandens intressen och rättigheter. Detta gjordes i sin tur mot bakgrund av att det påpekats att målsäganden saknade tillräckligt personligt och juridiskt stöd under förfarandet.²

På grund av en lagändring av LOM som trädde i kraft år 2018 är det dock många som menar att brottsoffrets tillgång till stöd har försämrats. Ändringen som innebär en begränsning av målsägandens rätt till målsägandebitråde i högre rätt, har både i juridisk litteratur och av Sveriges advokatsamfund framhållits som bristfällig vad gäller tillförsäkrandet av brottsoffrens intressen.³ I media uttrycker också ett brottsoffer som nekats målsägandebitråde till följd av reformen, att denne kände sig bortglömd i rättsprocessen.⁴ Ett annat brottsoffer uttrycker orkeslöshet över att ta sig igenom det rättsliga förfarandet utan hjälp av målsägandebiträdet.⁵

Parallellt med utvecklingen i Sverige har frågan om tillförsäkrandet av brottsoffrens intressen och rättigheter även diskuterats på EU-nivå. Detta har i sin tur resulterat i antagandet av EU:s brottsofferdirektiv.⁶ Direktivet

¹ Se Tham (2022) s. 106–108; Tham (2011) s. 24–25 för lista över lagändringar.

² Prop. 1987/88:107 s. 6–8, 19.

³ Se 1 a § LOM; Andersson (2019) s. 25; 'Ingen lyssnar till offren när det skjuts och sprängs', DN.se, Dagens Nyheter (artikel av Edwall Insulander och Ingolfsdottir Åkermark)(besökt 2024-02-06).

⁴ 'Sara fick inte brottsofferadvokat i samtyckesmålet: "Som en käftsmäll"', Svt.se (artikel av Anna H Svensson)(besökt 2024-02-06).

⁵ 'Brottsoffer utan biträde i hovrätten – Advokatsamfundet: Lagen bör ses över', Sverigesradio.se (artikel av Ebba Torstensson)(besökt 2024-02-07).

⁶ Europaparlamentets och rådets direktiv 2012/29/EU av den 25 oktober 2012 om fastställande av miniminormer för brottsoffrets rättigheter och för stöd till och skydd av dem samt om ersättande av rådets rambeslut 2001/220/RIF (Brottsofferdirektivet).

som fastställer vissa miniminormer för brottsoffer vad gäller tillgången till stöd, information och skydd implementerades i Sverige under år 2015.⁷ Vid en översyn av direktivet noterades dock att det förelåg bristfällig efterlevnad bland EU:s medlemsländer. Det konstaterades också att ytterligare åtgärder krävs för att bättre tillförsäkra brottsoffrens intressen. Som följd av detta presenterade EU-kommissionen ett direktiv om ändring av det nuvarande brottsofferdirektivet.⁸ För svenskt vidkommande presenterades förslaget i en faktapromemoria av Regeringskansliet under senare delen av år 2023.⁹ Av de remissinstanser som yttrat sig över det aktuella förslaget finns det de som menar att revideringen innebär att begränsningen av målsägandebiträdet i högre rätt måste ändras.¹⁰

Frågan om brottsoffrets rättigheter är mot bakgrund av detta en ständigt relevant fråga i samhällsligt och rättsligt hänseende. Under tiden som denna uppsats skrivs har regeringen även uttalat ambitionen att se över rätten till målsägandebiträde för våldsutsatta kvinnor och äldre.¹¹ Men hur påverkar egentligen nuvarande begränsning i LOM brottsoffret? Och kan brottsofferdirektivet innebära en förändring i detta avseende? Detta är frågor som denna uppsats ämnar att utreda.

1.2 Perspektiv, syfte och frågeställningar

Att öka medvetenheten och tillämpa en mer inkluderande syn på brottsoffret inom ramen för straffrätten och rättsväsendet generellt innebär en reflektion av det så kallade brottsofferperspektivet.¹² Som Burman uttrycker det kan brottsofferperspektivet gynna den rättsliga utvecklingen i den mening att det medför givande insikter och tydliggör eventuella brister eller behov inom olika lagstiftningar.¹³ Perspektivet kan i sin tur anläggas på samtliga delar av rättskedjan och innebär i övergripande drag att fokus läggs på en reglerings utveckling, konsekvenser och tillämpning med beaktandet av brottsoffrets intressen, behov och rättigheter.¹⁴

⁷ Se prop. 2014/15:77 s. 1 och 22.

⁸ Förslag till Europaparlamentet och rådets direktiv om ändring av direktiv 2012/29/EU om fastställande av miniminormer för brottsoffrets rättigheter och för stöd till och skydd av dem samt om ersättande av rådets rambeslut 2001/220/RIF, COM(2023) 424 final s. 2.

⁹ Faktapromemoria 2022/23:FPM132.

¹⁰ Se Åklagarmyndigheten, remissvar av EU-kommissionens förslag till direktiv om ändring av brottsofferdirektivet s. 1; Sveriges advokatsamfund, remissvar av EU-kommissionens förslag till direktiv om ändring av brottsofferdirektivet s. 2–3.

¹¹ 'Fler våldsutsatta kvinnor och äldre ska ha rätt till målsägandebiträde', GP.se, Göteborgs-Posten (artikel av Gunnar Strömmer, Paulina Brandberg och Torsten Elofsson)(besökt 2024-04-10).

¹² Se exempelvis SOU 1998:40 s. 22–23.

¹³ Burman (2011) s. 279.

¹⁴ Se exempelvis Wergens (2011) s. 155 och Granström och Mannelqvist (2007).

Syftet med uppsatsen är att ur ett brottsofferperspektiv granska rätten och begränsningen av målsägandebitråde i hovrättsprocessen enligt LOM. Avsikten är framförallt att undersöka hur begränsningen av målsägandebiträdet påverkar målsägandens behov och perspektiv på rättvisa, samt vilka konsekvenser begränsningen kan medföra för målsäganden och rättsväsendet i allmänhet. Syftet är också att utreda i vilket utsträckning brottsofferdirektivet tillgodoser målsägandens behov av målsägandebitråde och om EU-kommissionens föreslagna ändring av brottsofferdirektivet kan medföra en utvidgad rätt till målsägandebitråde i hovrätten.

För att uppnå uppsatsens ovannämnda syften behandlas i den fortsatta framställningen följande frågeställningar:

- Vad är brottsoffrets behov respektive perspektiv på rättvisa i brottmålsprocessen och vilka konsekvenser kan följa av ett åsidosättande av dessa?
- Hur ser rättsutvecklingen och rätten till målsägandebitråde ut i LOM, och vad ingår i målsägandebiträdets uppdrag?
- Hur påverkas målsägandens tillgång till målsägandebitråde och stöd i hovrättsprocessen av ändringen i LOM, och vad föranledde lagändringen?
- Hur korresponderar begränsningen av rätten till målsägandebitråde i hovrätten med nuvarande brottsofferdirektiv och EU-kommissionens föreslagna ändring?

1.3 Avgränsningar

Uppsatsens fokus på rätten och begränsningen av målsägandebiträdet ur ett brottsofferperspektiv innebär att andra, delvis motstående perspektiv, såsom statens intresse av kostnadseffektivitet, berörs i mindre utsträckning. Rätten till målsägandebitråde omfattar flera brottstyper som är att betrakta som särskilt allvarliga. För att kunna ge en mer övergripande bild vid analysen av begränsningens påverkan på brottsoffren, har jag därför fokuserat på att lyfta fram aspekter som mer generellt återspeglar brottsoffrets behov och perspektiv på rättvisa i rättsprocessen. Faktorer som kan vara hänförliga till specifika brottstyper och brottsoffer berörs därför mer ytligt. Mot bakgrund av detta och på grund av utrymmesskäl förs inte heller någon diskussion om problem kopplade till Nils Christies teori om "det ideala offer", som lite förenklat innebär att vissa offer på grund av stereotypa föreställningar anses mer förtjänta av samhällets sympati och stöd.¹⁵

¹⁵ Christie (1986) s. 17–30.

Undersökningen av begränsningen av målsägandebiträdet är enbart fokuserad på hovrättsprocessen. Visserligen påverkar 2018 års lagreform även prövningen i Högsta domstolen, men på grund av tillgängligt material gör sig undersökningen bäst till att enbart avse hovrättsprocessen. För diskussionen av begränsningens inverkan på målsäganden har det varit relevant att undersöka annat stöd som ersätter biträdet under hovrättsprocessen. Redogörelsen begränsas i denna del till det stöd som förses av åklagaren. Annat stöd såsom stödpersoner, behandlas därför inte. Målsäganden kan i undantagsfall beviljas bistånd för eget juridiskt biträde genom rättshjälpslagen (1996:1619). Eftersom detta är ovanligt och möjligheten är subsidiär i förhållande till åklagarens skyldigheter görs ingen djupare redogörelse för rättshjälpen i detta arbete.¹⁶

Som följer av uppsatsens syfte är redogörelsen av internationell rätt begränsad till nuvarande brottsofferdirektiv och de ändringar som föreslås av EU-kommissionen. Uppsatsen fokuserar enbart på de ändringar som har påpekats påverka LOM. Andra artiklar berörs därför inte i någon större utsträckning. Bortsett från EU-stadgan, som berörs i förhållande till brottsofferdirektivet, diskuteras inte annan internationell reglering såsom Europakonventionen eller FN:s brottsofferdeklaration. Detta eftersom en sådan diskussion inte anses vara nödvändig i förhållande till syftet.

1.4 Metod och material

1.4.1 Metodologiska överväganden

Som framgick av föregående avsnitt innebär uppsatsens förhållningssätt och brottsofferperspektivet att de ovannämnda regleringarna granskas med beaktandet av brottsoffrets behov och uppfattning av rättvisa. Mot bakgrund av detta och med hänsyn till frågeställningarna, har arbetet alltså ett vidare syfte än att "enbart" fastställa gällande rätt. Det vore därför inte tillfredsställande att i sammanhanget tillämpa en klassisk *rättsdogmatisk metod*, då den i huvudsak är bunden till ett fåtal allmänt accepterade rättskällor som inte skulle ge svar på brottsoffrets behov och perspektiv på rättvisa samt konsekvensen av dess åsidosättande. För att besvara frågeställningarna och uppnå uppsatsens syfte används därför istället en *rättsanalytisk metod*, vilken är en form av rättsvetenskaplig metod.¹⁷

Som Sandgren skriver utgör vanligtvis ett steg i den rättsanalytiska metoden att fastställa gällande rätt. Därefter följer dock, till skillnad från rättsdogmatiken, att rätten kan analyseras och problematiseras med ledning

¹⁶ Prop. 1996/97:9 s. 207.

¹⁷ Kleinman (2018) s. 21; Sandgren (2021) s. 51.

av en viss infallsvinkel såsom, sociologi, feminism eller någon annan disciplin. Den rättsanalytiska metoden är alltså inte lika strängt hållen till visst material eller specifika ämnesval och möjliggör därför en mer nyanserad analys av gällande rätt. Bortsett från användningen av de rättskällor som tillåts inom ramen för rättsdogmatiken (lagstiftning, rättspraxis, lagförarbeten och doktrin) går det även att använda exempelvis underrättspraxis, material från andra vetenskaper, statistik och tidningsartiklar. Men som Sandgren påpekar förutsätts det givetvis att argumentationen är rationell och underbyggd med relevant material för arbetets valda infallsvinkel eller perspektiv.¹⁸

1.4.2 Metod och material i uppsatsen

Som nämnts ovan förutsätter både valt perspektiv och uppsatsens frågeställningar, insikten om brottsoffer och deras upplevelser av det straffrättsliga förfarandet. Arbetet har därför i denna del valt att utgå från material som kan beskrivas som viktimologiskt. Om den viktimologiska forskningen skriver Granström och Mannelqvist, att det i korthet avser läran om brottsoffret. Viktimologin, som till en början utgjorde en del av den kriminologiska forskningen, utgör idag i stort sett ett eget, tvärvetenskapligt forskningsområde som omfattar bland annat sociologi, psykologi och rättsvetenskap. Två huvudsakliga syften med viktimologin är dels att studera människors olika lidande till följd av ett brott, dels att hitta metoder för att hjälpa brottsoffer inom exempelvis rättsväsendet och utvärdera olika aktörers bemötande av brottsoffer.¹⁹ Som Wergens framhåller har en central del av den viktimologiska diskursen rört brottsoffrets rättigheter och roll inom rättsväsendet.²⁰ Det finns alltså ett naturligt samband mellan rättslig reglering, rättsväsendet och den viktimologiska forskningen. I likhet med vad nämndes i samband med den rättsanalytiska metoden, kan viktimologisk forskning bidra till en mer nyanserad analys av gällande rätt och i detta fall, rätten och begränsningen av målsägandebiträdet.

Material av viktimologiskt karaktär som används för uppsatsens första frågeställning behandlas i *kapitel 2*. För beskrivningen av olika begrepp inom viktimologin och konsekvenserna av åsidosättandet av brottsoffrets intressen har kriminologerna Sandra Walklates och Leah Daigles böcker, *Imagining the victim of crime* respektive *Victimology – The essentials*, varit av betydelse. Andra som varit centrala för dessa delar har också varit den svenska kriminologen Magnus Lindgren och Christian Diesen som var professor i svensk processrätt. Annat kompletterande material har också

¹⁸ Sandgren (2021) s. 53–55.

¹⁹ Granström och Mannelqvist (2007) s. 30.

²⁰ Wergens (2011) s. 159.

inhämtats från Brottsförebyggande rådet (Brå) och vetenskapliga tidskrifter såsom *Journal of Interpersonal Violence* och *Trauma, Violence, & Abuse*. För redogörelsen av brottsoffrets behov i brottmålsprocessen har också värdefulla poänger hämtats från Joanna Shaplands studie, *Victims and the Criminal Justice System*, som utfördes under 1980-talet. Studien har visserligen några år på nacken, men den förekommer fortfarande i både svensk och engelsk litteratur.²¹ Shaplands studie kompletteras även av annat material såsom Brå:s rapport, *Målsägandes medverkan i rättsprocessen*.

Vid fastställandet av att brottsoffrets perspektiv på rättvisa har arbetet i huvudsak utgått från McGlynn och Westmarlands, *Kaleidoscopic Justice: Sexual Violence and Victim-Survivors' Perceptions of Justice*. I artikeln, som bygger på en intervjustudie som gjordes med 20 sexualbrottsoffer, illustrerar författarna olika aspekter av rättvisan. I likhet med vad som gjorts i annan svensk forskning inom straff- och processrätt, är tanken att aspekterna ska användas som ett teoretiskt ramverk för analysen av begränsningen av målsägandebiträdet.²² Eftersom studien bara avser sexualbrottsoffers perspektiv på rättvisa, och förevarande uppsats inte gör en sådan avgränsning, har det varit nödvändigt att komplettera med annan forskning som avser andra brottstyper. Att nämna här är Robyn Holders undersökning av personer som utsatts för misshandel och Kathleen Dalys undersökning av rättvisamekanismer vid sexuellt våld och våldsbrott.²³

För redogörelsen av uppsatsens *tre sista frågeställningar* har arbetet huvudsakligen utgått från de allmänna rättskällorna. I *kapitel 3*, som behandlar rättsutvecklingen, rätten till målsägandebiträdet och biträdets uppdrag, fastställs gällande rätt i första hand med beaktande av rättegångsbalken (RB) och LOM. För den rättsliga utvecklingen har det även varit relevant att undersöka förarbetena till den senare lagen. Även doktrin och rättspraxis har kommit till användning för en närmare förståelse för gränsdragningen av vilka brottsoffer som ska berättigas en tillgång till målsägandebiträde enligt gällande rätt.²⁴ Doktrin att nämna här är exempelvis Ekelöf, Edelstam och Paulis, *Rättegång – andra häftet* samt Fitgers lagkommentar till rättegångsbalken. Avseende rättspraxis hänvisar uppsatsen till både Högsta domstolen och hovrätterna. Viktigt att notera är dock att det bara är Högsta domstolens praxis som är prejudicerande.

Begränsningen i hovrätten, vilken redovisas i uppsatsens *kapitel 4*, utgår också från de allmänna rättskällorna, vilket i detta fall avser LOM, dess

²¹ Se exempelvis Walklate (2006); Dahlstrand (2011); Rönneling (2011).

²² Andersson och Wegerstad (2022) s. 97.

²³ Holder (2015); Daly (2017).

²⁴ Se Sandberg (2021) s. 20–21, till skillnad från annan litteratur som nämns i denna uppsats avses med *doktrin*, rättsvetenskapliga arbeten som är inriktade på att fastställa gällande rätt enligt rättsdogmatiken metod.

förarbeten, rättspraxis och doktrin. För att fördjupa förståelsen och ge en mer nyanserad bild av begränsningens påverkan på målsäganden har även annat material som inte hör till de allmänna rättskällorna undersökts. I detta led har bland annat Åklagarmyndighetens rättsliga vägledningar, *RäV 2022:10* och *RäV 2023:3*, studerats för att undersöka vilket stöd som ges då målsägandebiträdet inte längre finns tillgängligt. Vidare framförs observationer från aktörer i domstolsprocessen, som framkommit i Domstolsverkets utvärdering av lagreformen, *DOV 2021/1208*, vilken genomfördes på uppdrag av regeringen. För att skänka ytterligare substans till ämnet har jag också studerat och redogjort för en uppsättning *avslagsbeslut* hos de olika hovrätterna avseende frågan om förordnande av målsägandebiträde. En närmare förklaring till studiens tillvägagångssätt beskrivs i avsnitt 1.4.2.1.

I *kapitel fem*, består det huvudsakliga materialet av det nuvarande brottsofferdirektivet och EU-kommissionens ändringsförslag. I viss utsträckning dras även paralleller till EU-stadgans artikel 47 i redogörelsen. Såsom rättskällor inom EU-rätten utgör EU-stadgan och brottsofferdirektivet, *primärrätt* respektive *sekundärrätt*. Båda utgör rättskällor inom den svenska rätten i och med Sveriges medlemskap i den Europeiska unionen.²⁵ Materialet kompletteras även med juridisk litteratur, vilket främst består av Lebeck samt Bernitz och Kjellgrens böcker. För beaktandet av direktivet i förhållande till svensk rätt och LOM används svenska förarbeten som upprättades i samband med direktivets implementering i Sverige. Annat material som förekommer är Regeringskansliets faktapromemoria för det aktuella ändringsförslaget och tillhörande uttalanden från remissinstanserna.

1.4.2.1 Tillvägagångssätt för undersökningen av hovrättens avslagsbeslut vid begäran om målsägandebiträde

Med avsikt att skapa en mer nyanserad bild av begränsningen har jag undersökt hovrättens avslagsbeslut i samband med begäran om målsägandebiträde i hovrätten. Detta har i sig visat sig vara både svårt och tidskrävande då hovrätterna inte översänder avslagsbesluten utan vetskap om beslutets bilagenumret och specifikt målnummer. Som *första steg* i undersökningen har det därför varit nödvändigt att avgränsa till specifika brottstyper som typiskt sett medför en rätt till målsägandebiträde. Mål som undersökts har avsett våldtäkt, grov kvinnofridskränkning, mordförsök och mord. I *det andra steget* granskade jag domar från år 2022 till 2024 i den juridiska rättsdatabasen JP Infonet.²⁶ Jag letade i detta skede efter mål där

²⁵ Lag (1994:1500) med anledning av Sveriges anslutning till Europeiska unionen; Strömholm, Lyles och Valguarnera (2020) s. 341.

²⁶ JP Rättsfallsnet, <jpinfonet.se/JP-Rattsfallsnet>.

målsäganden, utifrån de utvalda brottstyperna, hade målsägandebiträde i tingsrätten och sedan blev företrädd av åklagaren i hovrätten. I *det tredje steget* begärde jag ut dagboksbladen i de utvalda målen för att kunna finna bilagenummer för ett eventuellt avslagsbeslut. Totalt begärdes 81 dagboksblad ut från de olika hovrätterna för de specifika brottskategorierna.²⁷ Eftersom hovrätterna under avsedd period har avgjort i betydligt fler mål än dessa 81, vill jag uppmärksamma läsaren på att *observationerna inte gör anspråk på att ge en fullständig bild i sammanhanget*. De kan däremot ge en inblick i målsägandens behov och hur beslutsfattande kan se ut i praktiken.

1.5 Forskningsläge

I och med det växande intresset för brottsofferperspektivet finns det en del skrivet på området. Avseende LOM finns några examensarbeten, men ingen av dessa behandlar den nya lagstiftningen om begränsningen av målsägandebiträdet i högre rätt, vilket denna uppsats fokuserar på.²⁸ Diskussioner kring brottsoffrets behov i straff- och processrätten ses exempelvis i Lindgrens bok samt Burman och Diesens texter i antologin, *Brottsoffret och kriminalpolitiken*.²⁹ Samtliga omnämns under uppsatsens andra kapitel. Både Lindgren och Diesen nämner målsägandebiträdet i sina texter, däremot genomförs inga djupare resonemang. Det ska även noteras att samtliga publicerats innan 2018 års lagreform.

Förutom enstaka debattartiklar och Domstolsverkets utvärdering av 2018 års lagreform är nyare material avseende LOM i allmänhet och särskilt gällande begränsningen av målsägandebiträdet försvinnande liten. Här ska dock Anderssons bok, *Målsägandebiträdet i rättsprocessen*, nämnas. Boken publicerades strax efter lagreformen och behandlar både LOM och författarens egen kritik avseende den nya regleringen. Uppsatsen vidrör en del av den lagstiftning som framgår av Anderssons bok och i den mån det ansetts lämpligt har därför hänvisning gjorts till Andersson. Det ska dock noteras att uppsatsen tar upp nyare praxis som tillkommit efter att Anderssons bok publicerats. Vidare är boken avsedd som en vägledning för praktiserande målsägandebiträden och skiljer sig från denna framställning då den inte beaktar någon viktologisk forskning och inte heller har för avsikt att på ett djupare plan påpeka bristerna med begränsningen i förhållande till målsägandens behov och perspektiv på rättvisa. Detsamma kan även sägas om Domstolsverkets utvärdering som nämndes ovan.

²⁷ Se bilaga A för målnummer.

²⁸ Se exempelvis Yxsjö (2004).

²⁹ Burman (2011); Diesen (2011b); Lindgren (2004).

Även om brottsofferdirektivet implementerades för snart 10 år sedan i svensk rätt, är forskningen i förhållande till det svenska rättssystemet fortfarande begränsad till de ovannämnda förarbetena och vissa generella redogörelser i litteraturen.³⁰ Det finns inte heller någon forskning avseende EU-kommissionens förslag till ändring av brottsofferdirektivet, vilket troligen beror på att det är förhållandevis nytt.

1.6 Disposition

Följande uppsats är uppdelad i sex kapitel. Efter denna inledande del följer kapitel 2 vilket syftar till att behandla uppsatsens *första frågeställning*. I kapitlet lyfts vissa generella faktorer avseende brottsoffrets upplevelser, behov och perspektiv på rättvisa. Tanken är att dessa aspekter ska användas som teoretiska utgångspunkter för slutanalysen i kapitel 6. Kapitlet avslutas sedan med en redogörelse för vilka konsekvenser som kan följa av att inte beakta brottsoffrets intressen i rättsprocessen.

Kapitel 3 behandlar uppsatsens *andra frågeställning* och diskuterar därför målsägandebegreppet, utvecklingen av rätten till målsägandebiträdet och biträdets uppdrag utifrån regleringen i LOM. Därefter behandlas den *tredje frågeställningen* i kapitel 4, som innefattar en undersökning av begränsningen av målsägandebiträdet i LOM samt de bakomliggande skälen. Detta åtföljs av en redogörelse för åklagarens skyldigheter i rättsprocessen, kritiken av begränsningen och utredningen av hovrättens avslagsbeslut som nämndes i avsnitt 1.4.2.1. Både kapitel 3 och 4 avslutas med en sammanfattande kommentar.

Kapitel 5 ämnar besvara uppsatsens sista frågeställning. I och med detta följer en redogörelse för nuvarande brottsofferdirektiv, dess implementering i svensk rätt och de förändringar som framförts av EU-kommissionen som kan ha betydelse på begränsningen i LOM. Avslutningsvis genomförs en analys av direktivet och ändringarna i förhållande till svensk rätt.

I kapitel 6 framförs sedan uppsatsens analys och slutsatser avseende rätten och begränsningen av målsägandebiträdet. Detta görs utifrån de insikter som framkommit genom behandlingen av frågeställningarna rörande både LOM och brottsofferdirektivet med tillhörande ändringar från EU-kommissionen. Med hänsyn till det anlagda brottsofferperspektivet tar analysen avstamp i de insikter och teoretiska utgångspunkter som lyfts fram i kapitel 2.

³⁰ Se Granström och Mannelqvist (2021) s. 27; Blixt (2016) s. 239.

2 Brottsoffrets behov och rättvisa

2.1 Inledning

Med utgångspunkt i det straffrättsliga förfarandet syftar följande kapitel till att ge en grundläggande förståelse för brottsoffrets upplevelser av brott respektive behov och perspektiv på rättvisa. Men hänsyn till att uppfattningar av detta slag ofta är skiftande och subjektiva, är det viktigt att poängtera redan i detta inledande delavsnitt att det inte finns något enfaldigt svar för någon av dessa aspekter. Däremot finns vissa gemensamma faktorer som lyfts fram i forskningen och som kapitlet ämnar belysa. För att få en bättre förståelse för behoven inleds redogörelsen med en undersökning av brottets konsekvenser, därefter följer en undersökning av brottsoffrets behov och perspektiv på rättvisa. Avslutningsvis behandlas frågan om konsekvenser som kan följa av att ignorera dessa olika faktorer.

2.2 Primär och indirekt viktimisering

Om brottets konsekvenser skriver bland annat Lindgren att det kan röra sig om skador exempelvis av ekonomisk, fysisk, social samt psykisk natur.³¹ Reaktionen till följd av ett brott är dock, som Walklate noterar, högst individuellt. Medan konsekvenserna för vissa upplevs som temporära kan de för andra av mer bestående slag.³² Nedan följer en redogörelse av de centrala begreppen primär viktimisering och indirekt viktimisering.

Primär viktimisering är ett begrepp som används inom viktimologin och avser det lidande eller trauma som en person upplever som direkt följd av att ha blivit utsatt för ett brott. Som nämnts är lidandets omfattning beroende på individen i sig, men typen av brott och andra faktorer såsom samhällsklass, kön och ålder har givetvis också betydelse.³³ Bortsett från rent fysiska och ekonomiska skador, lider också många av de som utsätts för brott psykiska skador. På längre sikt kan de psykiska skadorna resultera i bland annat svår ångest, depression och social isolering.³⁴ För dem som utsätts för djupt integritetskränkande brott, såsom sexualbrott eller annat fysiskt våld, är det inte ovanligt att utveckla posttraumatiskt stressyndrom (PTSD).³⁵ Som kan förstås utifrån namnet orsakas tillståndet av svåra

³¹ Lindgren (2004) s. 73.

³² Walklate (2006) s. 58.

³³ Walklate (2006) s. 72–73 och 76.

³⁴ Diesen (2011a) s. 109; Lindgren (2004) s. 73–76; Se exempelvis Kunst och Hoek (2024) s. 431 vars studie angående inbrottsstöld visat att personer som utsatts i många fall upplever bland annat rädsla, panikattacker och ångest långt efter att brottet inträffat på grund av den integritetskränkning handlingen innebär.

³⁵ Diesen (2011a) s. 109; Se även Kline m.fl. (2021) s. NP3154.

trauman, såsom allvarlig brottslighet. Symptom kopplade till PTSD är många och inkluderar exempelvis ångest, depressioner, minnesförlust och påträngande minnesbilder av det som orsakat traumat. Symptomen förekommer också under längre tid och medför svårigheter för personen att hantera exempelvis sociala och yrkesmässiga situationer.³⁶

Liksom det primära brottsoffret, kan även andra personer lida men av brottet även om det inte är direkt riktat mot dem. De negativa effekter som följer av brottet för dessa individer kallas för *indirekt viktimisering*.³⁷ När det kommer till exempelvis personer vars närstående har blivit mördade visar mycket av den forskning som gjorts på området att dessa personer lider samma typ av men som vid direkt viktimisering. Vid en sammanställning av den forskning som gjorts på området konstaterar exempelvis Connolly och Gordon att PTSD är vanligt förekommande.³⁸ I likhet med direkt viktimisering, påpekar också Daigle, att denna typ av traumatisk förlust av en närstående också kan utlösa panikattacker, ångest och depressioner.³⁹

Som Lindgren påpekar är de psykiska konsekvenserna av ett inträffat brott oftast mer kritiska och svåra att handskas med för omgivningen då de vanligtvis inte är synliga.⁴⁰ Med detta i beaktande och med hänsyn till att konsekvenserna påverkar brottsoffrets sätt att hantera olika situationer, är det av stor vikt att möjliggöra tillgången till stöd, inte minst vid särskilt integritetskränkande brottslighet. Framförallt gäller detta för brottsoffrets möjlighet att delta i en rättsprocess, vilken onekligen är påfrestande även för de som inte upplevt svåra trauman till följd av det som ska prövas i målet.⁴¹

2.3 Behoven inom processen

Som Burman konstaterar utgör upprättelse ett centralt behov för den som utsatts för ett brott. En entydig förståelse för vad upprättelse innebär är emellertid desto svårare att fastställa.⁴² Mekanismer av dess innebörd kan dock påträffas inom det traditionella straffrättsliga förfarandet. Här nämner exempelvis Diesen att förfarandet genom inslagen av ett värdigt och respektfullt bemötande, vedergällning samt förlåtelse möjliggör en form av

³⁶ Daigle (2018) s. 34–35; Se även Diesen (2011a) s. 109, fotnot 260, där det noteras att problem med PTSD har visats kvarstå även 1,7 år efter brottet hos vissa våldtäktsoffer.

³⁷ Walklate (2006) s. 75; På engelska kallas det också för 'secondary victimization' i vissa fall, men för att undvika förvirring används här indirekt viktimisering.

³⁸ Connolly och Gordon (2015) s. 497–499; Se även Daigle (2018) s. 35.

³⁹ Daigle (2018) s. 88.

⁴⁰ Lindgren (2004) s. 73.

⁴¹ Diesen (2011b) s. 322.

⁴² Burman (2011) s. 287.

“symbolisk upprättelse” för brottsoffret.⁴³ Andra mekanismer, vilka redogörs mer utförligt i uppsatsens tredje kapitel, är brottsoffrets möjlighet till ekonomisk och juridisk upprättelse genom att biträda åklagarens åtal eller genom att föra talan om enskilt anspråk. Som kommer att ses nedan är dock frågan om upprättelse och rättvisa sällan så enkel för en person som lidit skada till följd av ett brott. Det handlar inte heller uteslutande om det populära antagandet om “hårdare tag” och utdömandet av högre straff. Även om en fällande dom och ekonomisk kompensation kan ha viss betydelse i sammanhanget, så tyder nedanstående forskning på att berättigandet av stöd och delaktighet i brottmålsprocessen utgör en avgörande del för brottsoffrets behov och upplevelse av rättvisa.

I en studie som genomfördes i England under mitten av 1980-talet undersökte Shapland frågan om vilka behov som finns för brottsoffren inom rättsprocessen. Studien omfattade totalt 278 vuxna personer som utsatts för de svenska motsvarigheterna till misshandel av olika grad, rån och sexualbrott. Under tre år undersöktes samtliga personers behov från ärendets start hos polisen till efter domstolens beslut om kompensation.⁴⁴ Som en återspeglning av vad Diesen påpekade ovan visade studien att brottsoffren oftast upplever processen som mer tillfredsställande om de hade bemötts på ett värdigt sätt av aktörer inom processen, såsom polis, åklagare och advokat. I många fall ansågs behovet av sympati, kontinuerlig kontakt och att aktörerna lyssnade på brottsoffret, vara av större vikt än den faktiska domen, även om domslutet i sig också hade en viss betydelse.⁴⁵

Vad som i studien betonades som det allra viktigaste ur brottsoffrets perspektiv var också tillgodoseendet av brottsoffrets behov av hjälp och information. Behovet förelåg under hela processen och avsåg insikt i exempelvis om den tilltalade satt i förvar eller om hen släpptes, men också när och hur förhandling skulle ske, om brottsoffret behövde bidra med bevis i målet och om den tilltalade blivit dömd. I studien påpekades det att liknande resultat hade framkommit även i annan forskning avseende inbrott och våldtäkt.⁴⁶ Beträffande den senare brottstypen – vilket påminner om de uttalanden brottsoffer har gjort över förloret av målsägandebiträdet i högre rätt i Sverige⁴⁷ – var det många våldtäktsoffer som, till följd av bristen på information och konsultation under processen, kände sig exkluderade från sitt eget mål.⁴⁸

⁴³ Diesen (2011b) s. 319–320.

⁴⁴ Shapland (1986) s. 210–211.

⁴⁵ Shapland (1986) s. 213–215.

⁴⁶ Shapland (1986) s. 213–215.

⁴⁷ Se uppsatsens avsnitt 1.1 vid fotnot 4 och 5.

⁴⁸ Shapland (1986) s. 215.

Även om Shaplands studie är av äldre slag är uppfattningen om behoven hos brottsoffren i stort densamma än idag.⁴⁹ I svenskt sammanhang kan det exempelvis nämnas att Brå i sin rapport, *målsägandes medverkan i rättsprocessen*, framhåller att de centrala momenten för målsäganden är bemötandet och att bli sedd och hörd i förfarandet. Likaså lyfts även tillgången till information om processen som särskilt viktig.⁵⁰ Ytterst tyder alltså forskningen på att brottsoffrens behov mynnar ut i möjligheten till stöd och inkludering i processen. En närmare redogörelse avseende brottsoffrets perspektiv på rättvisa följer vidare av nästa avsnitt.

2.4 Den kalejdoskopiska rättvisan

Som Diesen uttrycker det kan rättegången, ur brottsoffrets synvinkel, utgöra ett betydelsefullt medel för att uppnå upprättelse och lägga det inträffade bakom sig.⁵¹ Detta kräver dock att processen innehåller de element som svarar mot brottsoffret uppfattning av upprättelse och rättvisa. Svaret på vilka dessa aspekter är beror givetvis på vem som får frågan. Ur ett brottsofferperspektiv finns det dock forskning som pekar på vissa avgörande faktorer som bör återfinnas i processen vid beaktandet av brottsoffrets uppfattning av rättvisa.⁵²

I sin undersökning om rättvisans innebörd för kvinnor som utsatts för sexuellt våld, myntade McGlynn och Westmarland termen *kalejdoskopisk rättvisa*. Vad de fann vid intervjuerna med kvinnorna – och vad de därmed menar med begreppet – är att rättvisan kunde innebära flera saker och att den, likt ett kalejdoskop, var skiftande. Aspekter av rättvisa som de fann var av särskild betydelse för kvinnorna var: *konsekvenser, erkännande, värdighet, röst, prevention och samhörighet*.⁵³

Liknande slutsatser om brottsoffrets uppfattning av upprättelse och rättvisa kan också ses i Dalys undersökning av empirisk forskning som gjorts på området. Dalys sammanställning av studierna avsåg både män och kvinnor som blivit utsatta för antingen sexualbrott eller andra former av våldsbrott av olika grad. I likhet med den kalejdoskopiska rättvisan menar Daly att det inte finns ett entydigt svar på frågan om rättvisa och upprättelse, men att de aspekter som, ur ett brottsofferperspektiv, är av betydelse i rättsprocessen

⁴⁹ Se Granström och Mannelqvist (2021) s. 22–24 för diskussion om brottsoffrets behov av information och respektfullt bemötande inom rättsprocessen.

⁵⁰ Brå (2016) s. 39–41 och 49–51.

⁵¹ Diesen (2011a) s. 110.

⁵² Se exempelvis Daly (2017); Holder (2015); McGlynn och Westmarland (2018).

⁵³ McGlynn och Westmarland (2018) s. 180, se även s. 184–185.

är: *delaktighet, röst, validering, rättslig konsekvens och den tilltalades ansvarstagande för det inträffade*.⁵⁴

En snarlik förståelse för de element som är av vikt för brottsoffret kan också ses i Holders undersökning av personer som utsatts för misshandel. Utöver betydelsen av utgången i målet lyfter Holder bland annat fram betydelsen av *bemötandet* av brottsoffret samt faktorer såsom *andras erkännande av brottsoffrets ställning, respekt, likställdhet och behovet av en inflytelserik röst i processen*.⁵⁵ Som kan ses finns det onekligen en tydlig korrelation mellan ovanstående uppfattningar om rättvisa och de behov som Shapland fann att brottsoffren upplevde i rättsprocessen. En samlad förståelse för vad rättviseelementen innebär med utgången i McGlynn och Westmarlands teoretiska ramverk för rättvisa följer nedan.

2.4.1 Erkännande som rättvisa

Vad avser rättviseaspekten *erkännande* menar McGlynn och Westmarland att denna kan komma från såväl förövaren som domstolen eller samhället i sin helhet. Som de framhåller handlar rättvisan inte endast om att bli trodd, utan också om en förståelse för händelsen och vad denna har inneburit för brottsoffret i form av skada och kränkning. För erkännande som rättvisa är det därför viktigt att brottsoffrets perspektiv tas på allvar och respekteras.⁵⁶ Liknande slutsatser kan ses hos Holder och Daly.⁵⁷ Under Dalys *validation*, betonas också vikten av att andra, såsom familj och aktörer inom processen, bekänner att skulden för det inträffade inte ligger hos brottsoffret.⁵⁸

2.4.2 Värdighet som rättvisa

Erkännandet måste upplevas med *värdighet*. Vad detta innebär i kontexten av en rättsprocess är att andra aktörer ska bemöta brottsoffret på ett hänsynsfullt och respektfullt sätt och inte enbart som ett bevis i målet för den tilltalades skuld.⁵⁹ En viktig del av ett värdigt bemötande som Holder påpekar – vilket även återspeglar det Shapland fann – är att målsäganden konsulteras och informeras om händelser i målet.⁶⁰ Detta är sin tur, en förutsättning för vad Daly menar med rättviseaspekten om brottsoffrets möjlighet till *delaktighet* i processen.⁶¹

⁵⁴ Daly (2017) s. 109 och s. 115: notera att författaren förvisso nämner aspekterna i förhållande till de nämnda brottstyperna, men att hon under fotnot 3 klargör att intressena är generella och föreligger även vid andra former av brottslighet.

⁵⁵ Holder (2015) se s. 194–202 samt s. 205.

⁵⁶ McGlynn och Westmarland (2018) s. 188–189.

⁵⁷ Holder (2015) s. 196–197.

⁵⁸ Daly (2017) s. 116–117.

⁵⁹ McGlynn och Westmarland (2018) s. 189–191.

⁶⁰ Se McGlynn och Westmarland (2018) s. 190; Holder (2015) s. 197–198.

⁶¹ Daly (2017) s. 115–116.

2.4.3 Röst som rättvisa

I innebörden av *röst* reflekteras flera olika moment i processen. Som redan nämnts handlar det om möjligheten för brottsoffret att *aktivt delta i processen*. Det handlar också om möjligheten att *berätta sin upplevelse* av kränkningen inför den tilltalade och andra inom förfarandet, även om detta, som McGlynn Westmarland påpekar, inte återspeglar alla brottsoffers önskan.⁶² Att ha en röst och bli inkluderad i processen kan dock möjliggöra upprättelse för brottets konsekvenser och rehabilitering för de som vill bli hörda.⁶³ Det är också genom röst och delaktighet som brottsoffret kan ges möjlighet att ha åsikt gärningens rubricering vilket också kan medföra en känsla av rättvisa och upprättelse.⁶⁴

2.4.4 Konsekvens som rättvisa

Vad gäller konsekvens handlar det om att den som gjort sig skyldig till handlingen ska bli åtalad och därefter dömas.⁶⁵ Aspekten återspeglar också vad Daly menar med *den tilltalades ansvarstagande* vilket belyser vikten av att den dömda också förstår handlingens konsekvenser för brottsoffret och förmedlar ånger för det inträffade.⁶⁶ Det handlar alltså inte endast om en konsekvens såsom påföljden i sig, utan den ska också vara meningsfull i den mening att förövaren får insikt om sitt felaktiga handlande och skadan det inneburit.⁶⁷ Om konsekvensen är betydelsefull eller inte är också, som Holder påpekar, nära förknippad med om brottsoffret haft möjlighet att uttrycka sin åsikt över densamma.

2.4.5 Prevention som rättvisa

Förebyggande eller prevention som rättviseelement innebär för brottsoffren att gärningen inte ska inträffa igen. För de kvinnor som utsatts för sexuellt våld i McGlynn och Westmarlands studie handlade det delvis, men inte uteslutande, om rehabilitering och avskräckelse för den enskilda individen som följer inom ramen för den traditionella rättsprocessen. Det handlar också om ett aktivt agerande från samhället genom exempelvis utbildning om de konsekvenser som följer av brottsligheten för brottsoffer för att minska det sexuella våldet.⁶⁸ Någon vidare mening av prevention likt den nyssnämnda kan dock inte identifieras i två andra studierna, vilka båda stannar vid diskussionen om prevention på individnivå.⁶⁹

⁶² McGlynn och Westmarland (2018) s. 191–192.

⁶³ McGlynn och Westmarland (2018) s. 191–192; Holder (2015) s. 202–204.

⁶⁴ Daly (2017) s. 115–116.

⁶⁵ McGlynn och Westmarland (2018) s. 186; Se Daly (2017) s. 118, om rättslig upprättelse.

⁶⁶ Daly (2017) s. 119.

⁶⁷ McGlynn och Westmarland (2018) s. 186.

⁶⁸ McGlynn och Westmarland (2018) s. 193.

⁶⁹ Se exempelvis Daly (2017) s. 121.

2.4.6 Samhörighet som rättvisa

Samhörigheten har viss likhet med de tre första aspekterna av rättvisa. Här noteras behovet att bli behandlad som en individ snarare än ett offer, men också behovet av att höra samman med resten av samhället. Det handlar om att ha en röst och att få stöd i efterdyningarna av trauma för att återfå känslan av tillhörighet. Stödet kan vara av både ekonomisk, praktisk och emotionell natur. Särskilt framhålls vikten av support vid interaktioner inom det rättsliga förfarandet.⁷⁰ Denna betydelse av stöd ses också i Holders studie. Här utgör dock rättsligt stöd en del av rättviseaspekten *inflytelserik röst*, vilket återigen visar att aspekterna i viss mån flyter in i varandra.

2.5 Varför ska vi bry oss?

Som framgått i de föregående avsnitten präglas brottsoffrets behov och uppfattning av processuell rättvisa i de flesta fall av känslan av att vara inkluderad, få ett värdigt bemötande och på möjligheten av att få komma till tals. Men bortsett från rent medmänskliga skäl och beaktandet av brottsoffrets intressen i rättsprocessen går det givetvis att fråga sig vilket utrymme denne ska ha i det ordinära straffrättsliga förfarandet. Det finns även de som antyder att utrymmet bör begränsas med hänsyn till den tilltalades rättssäkerhet.⁷¹ Att bortse från målsägandens behov inom processen kan dock medföra risker för vad som i litteraturen kallas *sekundär traumatisering*.⁷²

Till skillnad från direkt och indirekt viktimisering hänför sekundär traumatisering inte till de konsekvenser som följer av brottet i sig, utan till den kränkning som kan uppstå till följd av inblandning i det straffrättsliga systemet. Det kan exempelvis röra sig om att brottsoffret inte blir informerad om sitt ärende, att hen blir illa bemött vid förhandling eller att inte få det juridiska eller kurativa stödet som kan behövas i rättsprocessen.⁷³ Istället för att medföra känslan av rättvisa och upprättelse kan rättegången därigenom försvåra traumat och förstärka offerrollen. Detta kan i sin tur öka risken för *sekundär viktimisering*, det vill säga att målsäganden drabbas av ytterligare negativa psykosociala följder – exempelvis att hen behandlas annorlunda av omgivningen eller får svårigheter att klara sitt arbete.⁷⁴

⁷⁰ McGlynn och Westmarland (2018) s. 194–195.

⁷¹ Mellqvist (2013) s. 78–79.

⁷² Notera att det även omnämns som 'secondary victimization' på engelska i vissa fall, se exempelvis Walklate (2006) s. 74.

⁷³ Walklate (2006) s. 74–75 och s. 111; Diesen (2011a) s. 224–226.

⁷⁴ Diesen (2011a) s. 224–226.

Bortsett från negativa konsekvenser för brottsoffret, kan detta också påverka rättsväsendet i stort. Bristande hänsyn till brottsoffret kan medföra misstro för rättssystemet. Dessutom kan den negativa behandlingen medföra att brottsoffer inte finner att fördelarna med att anmäla ett brott överväger nackdelarna som följer av att medverka i processen. Detta sågs exempelvis i Shaplans studie där några av de som deltog i studien anförde att de inte tänkte rapportera liknande brott till polisen i framtiden.⁷⁵ Ytterst kan det alltså påverka brottsoffrets anmälningsbenägenhet av brott och därmed statens möjlighet att lagföra brott.

Det ska dock påpekas att anmälningsbenägenheten beror på flera faktorer, inte minst är brottstyp och relation till gärningspersonen avgörande aspekter.⁷⁶ Sannolikheten för brottsanmälan är exempelvis mindre för de fall som rör sexualbrott och våld i nära relationer. Detta kan i sin tur bero på så kallade beteende- och personlighetsrelaterade självanklagelser vari den som utsatts för ett sådant brott i vissa fall anklagar sig själv för det inträffade.⁷⁷ I Brå:s rapport går det att se att brottsoffret tenderar att vara mer benägen att anmäla brott om de personliga kostnaderna, såsom tid, energi och skamkänslor, är lägre och de potentiella vinsterna, såsom upprättelse och ökad säkerhet, är större. De menar därför att detta kan ses som en förklaring till varför större anmälningsbenägenhet föreligger vid fall av rån i förhållande till exempelvis sexualbrott.⁷⁸ Att brottsoffret inte ges stöd under processen är alltså inte ensamt utslagsgivande i sammanhanget. Samtidigt är det knappast till gagn för vare sig brottsoffret eller rättssystemet att inte beakta brottsoffrets intressen inom det straffrättsliga förfarandet. En närmare diskussion om brottsoffrets stöd i rättsprocessen utifrån svensk rätt och mer specifikt utifrån lagen om målsägandebiträde följer i nästa kapitel.

⁷⁵ Shapland (1986) s. 213.

⁷⁶ Brå (2014) s. 76–77; Brå (2016) s. 8; Brå (2021) s. 8.

⁷⁷ Lindgren (2004) s. 73–76; Daigle (2018) s. 36; Brå (2021) s. 25.

⁷⁸ Brå (2021) s. 4–5 och 25.

3 Rätten till målsägandebitråde och biträdets uppdrag

3.1 Inledning

Som följer av den begränsning som numera gäller i hovrättsprocessen är en grundförutsättning för att medges ett målsägandebitråde att en rätt föreligger enligt 1 § LOM.⁷⁹ Eftersom rätten till målsägandebitråde förutsätter att brottsoffret har ställningen som målsägande, följer nedan först en redogörelse för målsägandebegreppet. Därefter behandlas tillkomsten och rätten till målsägandebiträdet enligt 1 § LOM. Detta åtföljs sedan av en undersökning av målsägandebiträdet och dess uppdrag. Kapitlet avslutas sedan med en kortare kommentar.

3.2 Definitionen av målsägande

Även om brottsoffer och målsäganden oftast används synonymt så finns det skillnader mellan de två begreppen. Innebörden av brottsoffer har inte bara varit skiftande med tiden, utan den har även fått en vidsträckt innebörd i vissa sammanhang.⁸⁰ Begreppet 'brottsoffer' förekommer inte i den svenska rätten, där används istället 'målsägande' som är mer begränsad i sitt omfång.⁸¹ Med titeln målsägande medföljer också vissa rättigheter i svensk rätt. Det handlar bland annat om möjligheten att föra talan om enskilt åtal och enskilt anspråk, men också möjligheten att biträda ett allmänt åtal som väckts av åklagaren. Samtliga taleformer medför dessutom en partsställning i målet.⁸² Som nämnts är det också bara den som är målsägande som kan få ett målsägandebitråde enligt 1 § LOM.

Vem som är målsägande framgår i 20 kap. 8 § 4 st RB. Av bestämmelsen stadgas att målsäganden antingen är *den mot vilken brottet är begånget* eller *den som blivit förnärmat* eller *lidit skada på grund av brottet*.⁸³ Regleringen ger alltså uttryck för tre kategorier av målsäganden. Dock är det den första kategorin – det vill säga den mot vilken brottet är riktat – som enligt litteraturen är den kanske vanligaste förekommande i rättegångssammanhang.⁸⁴ Värt att nämna är också att den första kategorin av målsäganden oftast sammanfaller både med den andra och tredje kategorin. Detta eftersom den förra vanligtvis blir både förnärmat och lider

⁷⁹ Se 1a § 2 st LOM.

⁸⁰ För närmare redogörelse se Walklate (2006) s. 26–29.

⁸¹ Prop. 1993/94:26 s. 11.

⁸² Se avsnitt 3.4.2.2 för redogörelse avseende möjlighet att föra talan.

⁸³ 20 kap. 8 § 4 st RB.

⁸⁴ Se Lindberg, Rättegångsbalk (1942:740) 20 kap. 8 §, avsnitt 2.1.2 Den mot vilken brott har blivit begånget, Lexino 2023-12-01 (JUNO).

skada av brottet.⁸⁵ Vad som vidare avses med skada menar Fitger kan utgöra både sakskada, personskada eller förmögenhetsskada.⁸⁶ Här förtydligar Heuman att den som är skadeståndsberättigad på grund av brottet bör betraktas som målsägande, om inte särskilda skäl talar mot det.⁸⁷

Vem brottet är riktat mot och därmed vem som är att anse som målsägande enligt den första kategorin beror, som Heuman nämner, på utformningen av den specifika brottsbestämmelsen och vilka intressen som denna är avsedd att skydda.⁸⁸ Men med hänsyn till de brottskategorier som typiskt sett medför rätten till målsägandebitråde, blir frågan om vem som omfattas troligen sällan särskilt komplicerad (se avsnitt 3.3.2).

3.2.1 Det primära brottsoffrets närstående som målsägande

Målsäganderätten är i huvudsak att betrakta som en rättighet av personlig natur. Den kan därför som utgångspunkt inte tillfalla annan än den som är direkt drabbad av brottet.⁸⁹ Det finns dock fall då en närstående till det primära brottsoffret kan vara att betrakta som målsägande. Detta följer framförallt av definitionen av den tredje kategorin av målsäganden enligt 20 kap. 8 § 4 st RB. Som påpekas i praxis, kan nämligen efterlevande till den som mördats, om de stått den avlidne särskilt nära, anses lida *personskada* till följd av brottet på ett sådant sätt att det medför en rätt till skadestånd.⁹⁰ I linje med detta kan även efterlevande barn eller en partner till den som avlidit också kan anses vara målsägande om de enligt lag har haft rätt till underhåll av den avlidne. Detta eftersom de kan anses ha lidit en *ekonomisk skada* på grund av brottet.⁹¹

3.3 Lagen om målsägandebitråde

3.3.1 Målsägandebiträdets tillkomst

Det var först då medvetenheten och funderingarna kring brottsoffrens behov och rättigheter i allmänhet växte sig starkare, det vill säga runt 1970-talet, som frågan om en rätt till målsägandebitråde aktualiserades. Bland annat föreslogs det i ett direktiv år 1977 till den så kallade Sexualbrottskommittén att denna skulle överväga möjliga åtgärder för att underlätta för brottsoffer brottmålsförfarandet.⁹² Tillsammans med vissa

⁸⁵ Ekelöf, Edelstam och Pauli (2015) s. 67–68.

⁸⁶ Fitger (2013) avsnitt 20:44.

⁸⁷ Heuman (1973) s. 37–42.

⁸⁸ Heuman (1973) s. 35–36.

⁸⁹ SOU 1998:40 s. 87; Se även NJA 1965 s. 319 där Högsta domstolen konstaterade att dödsboet inte kan överta talerätten som målsägande efter den avlidna.

⁹⁰ NJA 2010 s. 490 p. 4; se även RH 2006:65.

⁹¹ Se 20 kap. 8 § 4 st RB; SOU 1998:40 s. 88.

⁹² Dir. 1977:7 s. 3; Se också SOU 1986:49 s. 33–34.

andra åtgärder framhöll kommittén att tillgången till juridiskt biträde kunde bidra till att mildra en del av den kritik som framkommit i den allmänna debatten. Åsikterna i sammanhanget var att rättsprocessen var påfrestande och empatilös i förhållande till sexualbrottsoffrets redan svåra situation.⁹³ Dessa brister påpekades vidare i en annan utredning som en bidragande faktor till varför var fjärde kvinna drog tillbaka sin brottsanmälan redan under förundersökningens gång. De hade helt enkelt inte orken att på egen hand ta sig igenom processen utan stöd.⁹⁴

Visserligen har det funnits möjlighet till juridisk hjälp i rättsprocessen redan innan införandet av LOM. Detta genom beviljandet av rättsligt bistånd (rättshjälp). Men på grund av förutsättningarna för biståndet, avseende både ekonomiska förhållanden och behovsprövning, var tillgången till sådan hjälp i realiteten högst begränsad.⁹⁵ Dessutom förutsätter rättshjälp, till skillnad från LOM, att målsäganden intar partsställning i processen (se avsnitt 3.3.2). Alltigenom har aktörer, däribland kvinnojourer, åklagare och domare, därför framhållit att målsäganden, främst vad gäller sexualbrott, är i behov av ett eget biträde.⁹⁶

Kritiken utmynnade senare i ett förslag om målsägandebitråde, vars huvudsakliga uppgift skulle vara att tillvarata brottsoffrets intressen samt ge stöd och hjälp under förfarandet. Vidare föreslogs det att biträdet, till skillnad från tidigare reglering om rättshjälp, skulle erhålla ersättning på samma sätt som offentliga försvarare, det vill säga genom staten.⁹⁷ Förslaget som då i huvudsak var avsedd att omfatta sexualbrottsoffer kom sedan att träda i kraft den 1 juli 1988. Regleringen förklarades vidare i dess proposition som ett tillvägagångssätt för att bättre stärka brottsoffrets ställning både under förundersökningen och rättegången.⁹⁸

3.3.2 Rätten till målsägandebiträdet

Sedan lagens införande har rätten till målsägandebitråde successivt utvidgats och omfattar numera även andra brott som framgår av 1 § LOM. Som stadgas i bestämmelsen blir rätten aktuell vid mål om sexualbrott enligt 6 kap. Brottsbalken (BrB), men också vid mål om våldsbrott enligt 3 kap. och 4 kap. BrB där fängelse är för handen samt vid rån och grovt rån enligt 8 kap. 5 § och 6 § BrB. Rätten kan också bli aktuell för annan form av brottslighet där fängelse kan följa under vissa särskilda förutsättningar.⁹⁹

⁹³ SOU 1982:61 s. 129.

⁹⁴ SOU 1981:64 s. 196.

⁹⁵ SOU 1986:49 s. 132–133; SOU 2007:6 s. 105.

⁹⁶ Utöver ovannämnda se även SOU 1986:49 s. 45 och 53–55.

⁹⁷ SOU 1986:49 s. 17–18.

⁹⁸ Prop. 1987/88:107 s. 1.

⁹⁹ 1 § LOM.

Av nu nämnda bestämmelse framgår också att tidpunkten för förordnande av biträde är då förundersökningen har inletts eller återupptagits.¹⁰⁰

Det är domstolen som prövar själva åtalet, som beslutar om målsägandebitråde ska förordnas i målet.¹⁰¹ Detta kan ske på begäran av antingen målsäganden eller förundersökningsledaren.¹⁰² Frågan kan också prövas ex officio av domstolen, även om detta är högst ovanligt.¹⁰³ Det föreligger vidare inget krav i lagstiftningen på att målsäganden måste inta ställningen som part i målet för att denne ska kunna beviljas ett målsägandebitråde. Möjligheten finns både för målsäganden som är part i målen, men också för målsäganden som enbart ska höras som vittne på grund av åklagarens åtal.¹⁰⁴

I samband med framtagandet av lagstiftningen, konstaterades det att rätten till biträdet uteslutandet skulle avse de målsäganden som blivit direkt utsatta för ett brott.¹⁰⁵ Med tiden har dock närstående till det primära brottsoffret, om de intar rollen som målsägande, medgetts rätt till målsägandebiträdet vid mordrättegångar.¹⁰⁶ Att rätten är begränsad till vissa former av brottslighet har sin förklaring i att dessa till sin karaktär omfattar en större grad av våld eller annan integritetskränkning. Det har konstaterats att påfrestningarna på grund av denna typ av brottslighet – i form av såväl *direkt- och indirekt viktimisering*, som *sekundär traumatisering* – är sådana att det föreligger ett starkt behov av målsägandebiträdet just i dessa fall.¹⁰⁷ Rätten till biträde utifrån de ovannämnda formerna av brottslighet, är emellertid inte villkorlös. Kraven utifrån respektive brottstyp framgår nedan.

3.3.2.1 Sexualbrotten – 1 § 1 p. LOM

Alltsedan lagens tillkomst har det funnits ett stort intresse hos lagstiftaren att framförallt tillförsäkra sexualbrottsoffren rätten till ett målsägandebitråde. Till en början var det bara målsäganden i mål om grova sexuella övergrepp som beviljades stöd genom målsägandebitråde. Rätten kom dock till att utvidgas år 1991, vilket innebar att samtliga brott under 6 kap. BrB ska beviljas sådant stöd.¹⁰⁸ Detta innebär alltså att

¹⁰⁰ Se även 13 a § i förundersökningskungörelsen (1947:948)(FUK) ska också målsäganden så snart som möjligt underrättas om rätten till biträde om det kan antas bli aktuellt i det specifika målet.

¹⁰¹ 7 § LOM.

¹⁰² 4 § LOM samt 23 kap. 5 § RB.

¹⁰³ SOU 2007:6 s. 178.

¹⁰⁴ Prop. 2017/18:86 s. 16.

¹⁰⁵ SOU 1986:49 s. 115; 20 kap. 8 § RB.

¹⁰⁶ Prop. 2000/01:79 s. 43–44; RH 2006:65; se även NJA 2020 s. 141.

¹⁰⁷ Prop. 1989/90:158 s. 4–7 begreppen används inte explicit men samma innebörd framgår.

¹⁰⁸ Prop. 1989/90:158 s. 1–6.

målsägandebiträdet ska beviljas även vid försök, förberedelse och stämpling.

Som framgår i lagens förarbeten, föreligger den en *stark presumtion* för att målsägandebiträde ska förordnas för denna typ av brottslighet.¹⁰⁹ Av lagstiftningen går det att utläsa att undantag från rätten får ske endast om målsäganden 'uppenbart saknar behov'.¹¹⁰ Detta kan undantagsvis vara fallet om det med hänsyn till brottets beskaffenhet framstår som *uppenbart obehövligt* med biträde samt om *målsäganden motsätter sig förordnandet* av ett målsägandebiträde.¹¹¹ Men som framgår i doktrin och förarbetena får lagtextens utformning förstås som att förordnandet är nästintill obligatoriskt för de fall målsäganden önskar det.¹¹² Som utgångspunkt ska det inte – till skillnad från de två nästkommande brottskategorierna – göras någon reell prövning av förordnande av målsägandebiträdet om det rör sexualbrott.¹¹³

3.3.2.2 Våldsbrotten – 1 § 2 p. LOM

Brotten som inkluderas här är som nämnts de som förekommer i 3 kap. och 4 kap. BrB samt rån och grovt rån enligt 8 kap. 5 § och 6 § BrB. Rätten gäller såväl fullbordat brott som försök, förberedelse eller stämpling till densamma.¹¹⁴ När det kommer till denna form av brottslighet ska förordnandet, till skillnad från vid sexualbrotten, ske mer restriktivt. Utöver att fängelse ska vara aktuellt för brottet, framgår även av regleringen att målsäganden ska *antas ha ett behov* av biträde med hänsyn till antingen dennes *personliga relation till den misstänkte* eller *andra omständigheter*.¹¹⁵ Andra omständigheter av personlig art som kan föranleda ett förordnande är om målsäganden har en funktionsnedsättning, sjukdom eller om denne blivit svårt kränkt alternativt lider av depressioner till följd av brottet.¹¹⁶

Målsägandens behov av biträde fastställas genom en helhetsbedömning av målsägandens situation satt i förhållande till brottet som målet gäller. Omständigheter av betydelse vid bedömningen är exempelvis brottets art och bevisläget. Som framgår i förarbetena har det i praxis ofta identifierats ett sådant behov när parterna har en nära relation och målsäganden i något avseende befinner sig i ett underläge gentemot den tilltalade. Typiskt sett har detta ansetts vara fallet vid mål om kvinnomisshandel, men även andra övergrepp mot kvinnor och barn. Ofta kan det även anses finnas ett behov

¹⁰⁹ Prop. 1989/90:158 s. 5.

¹¹⁰ 1 § 1 p. LOM.

¹¹¹ Prop. 1989/90:158 s. 11.

¹¹² Ekelöf, Edelstam och Pauli (2015) s. 104; se även Prop. 1993/94:26 s. 14–15.

¹¹³ Prop. 1987/88:107 s. 20–22.

¹¹⁴ 1 § 2 p. LOM.

¹¹⁵ 1 § 2 p. LOM.

¹¹⁶ Prop. 1989/90:158 s. 11.

då brottet skett i hemmet och målsägandens berättelse är den enda bevisningen att tillgå för prövningen av åtalet.¹¹⁷ Av betydelse kan vara att målsäganden i sådant fall kan antas utsättas för ingående och pressande förhör från försvaren och därför behöver ett biträde för stöd.¹¹⁸

Sett i förhållande till *indirekt viktimisering* har bedömningen i praxis varit skiftande för när det kan anses föreligga ett behov av målsägandebiträde. I ett fall avseende mord beviljades exempelvis sonen till den avlidne ett målsägandebiträde trots att han saknade personlig relation till den tilltalade. I målet där det visserligen förekom en skiljaktig mening, menade majoriteten i hovrätten att fallet i sig var av sådan beskaffenhet att målsägandens intresse och behov av ett biträde inte kunde ifrågasättas.¹¹⁹ I ett annat i ett mål beviljades två föräldrar målsägandebiträde avseende mordet på deras dotter. Skälet till detta var att de kunde komma till att höras i rätten samt att de hade haft nära kontakt med den tilltalade.¹²⁰ I ett tredje mål gällande vårdslöshet i trafik och vållande till annans död nekades dock mamman till den avlidne målsägandebiträde. Detta, menade hovrätten, berodde på att mamman saknade en personlig relation till den misstänkte i målet.¹²¹

3.3.2.3 *Brottslighet med fängelsestraff – 1 § 3 p. LOM*

Den tredje och sista punkten tillkom efter en utvidgning av lagen som trädde i kraft 1994.¹²² Tillämpningen av målsägandebiträde genom 1 § LOM kan närmast ses som en trappliknande konstruktion för vilken kraven för förordnande blir alltmer restriktiva ju längre ner en kommer i paragrafen. För nu aktuella punkt krävs det nämligen, utöver att brottet ska kunna föranleda fängelse, att det kan antas att målsäganden har ett *särskilt starkt behov* av målsägandebiträdet vid beaktandet av personliga förhållanden och övriga omständigheter.¹²³

Förslaget till punktens införande kom på tal i och ett slutbetänkande som presenterades av Vårdskommissionen.¹²⁴ Som skäl för dess införande framfördes bland annat att det finns brottstyper utan inslag av vare sig sexuellt eller annat våld där integritetskränkningen likväl är omfattande i den mening att stöd genom biträde kan behövas. Brott som framförallt

¹¹⁷ Prop. 1989/90:158 s. 6–7.

¹¹⁸ Prop. 1989/90:158 s. 6–7; Prop. 1993/94:26 s. 51.

¹¹⁹ RH 2000:1.

¹²⁰ RH 1997:120

¹²¹ RH 2006:65.

¹²² Prop. 1993/94:26 s. 1 och s. 14–19.

¹²³ 1 § 3 p. LOM.

¹²⁴ SOU 1990:92 s. 177.

avsågs var övergrepp i rättssak, men också prövningen av besöksförbud, våld mot tjänsteman, mordbrand och utpressning.¹²⁵

De omständigheter som beaktas under punkten två är i stort densamma som de som gäller under tredje punkten, vad gäller personliga förhållanden och övriga omständigheter. Lagstiftaren har dock anmärkt att relationen mellan målsäganden och den tilltalade inte ensamt kan motivera att biträde ska förordnas. Med hänsyn till den restriktivitet som förespråkas krävs det också att brottet är av kvalificerat slag och att detta har inneburit en svår kränkning för offret. Likaså ska bevisläget och det processuella läget i målet också vara av sådan art att det kan förväntas att målsäganden, i likhet med andra punkten, kommer att utsättas för pressande förhör. Slutligen ska målsägandens fysiska och psykiska tillstånd också tala för att ett juridiskt biträde är av väsentlig nytta.¹²⁶ Någon specificering av tillståndets närmare innebörd framförs inte i förarbetena, men tänkbart är att svåra former av PTSD som uppkommit till följd av brottet torde inkluderas.

3.4 Målsägandebiträdet och uppdraget

3.4.1 Kompetenskrav

Med avsikt att förbättra stödet som ges en målsägande under processen infördes nyligen strängare kompetenskrav för vem som får inta rollen som biträde. I likhet med föregående lagstiftning är det advokater, biträdande jurister på advokatbyråer eller en person som avlagt kunskapsprov, såsom juristexamen, som kan ta ett målsägandebiträdesuppdrag. Numera ska dock den som förordnas också anses *lämplig* med beaktande av kunskap eller erfarenhet.¹²⁷ Både advokater och biträdande jurister på advokatbyrå anses i regel uppfylla detta krav. Dock påpekas att nyexaminerade jurister är mindre lämpade för känsliga uppdrag såsom sexualbrott och våld i nära relationer.¹²⁸

3.4.2 Stödet under processen

Som framgår av 3 § 1 st 1 men LOM är målsägandebiträdets grundläggande uppgift att ta *tillvara på målsägandens intressen i målet och lämna stöd och hjälp*. Regleringen är i sin helhet öppet hållen, vilket också medför en vidsträckt tolkning av uppdragets omfattning.¹²⁹ Som konstateras i förarbetena ska biträdet bistå med hjälp från att förordnandet har skett, fram till dess att målet har avgjorts genom lagakraftvunnen dom eller

¹²⁵ Prop. 1993/94:26 s. 16–17 och 51.

¹²⁶ Prop. 1993/94:26 s. 18–19 och 50–51.

¹²⁷ 4 § 1 st 2 men. LOM; Prop. 2017/18:86 s. 21.

¹²⁸ Prop. 2017/18:86 s. 17–21.

¹²⁹ SOU 1986:49 s. 115; Ekelöf, Edelstam och Pauli (2015) s. 106.

slutligt beslut.¹³⁰ Av detta följer att uppdraget inte är begränsat till hjälp under huvudförhandlingen utan det omfattar hela förfarandet.¹³¹

Vad som avses med *intressen samt stöd och hjälp* är inte helt fastställt. Detta får dock ses som en naturlig följd av att varje målsägandens uppfattning och upplevelse av processen är olika och att stödets omfattning och slag måste anpassas därefter.¹³² Stödet är i denna mening skiftande från fall till fall, men biträdets grundläggande uppgift är ändå att bistå målsäganden i det rättsliga förfarandet.¹³³ Med hänsyn till att de brott som vanligtvis föranleder en rätt målsägandebiträde oftast är allvarliga och integritetskränkande är grundtanken att stödet främst ska verka för att lindra de påfrestningar som förundersökningen och rättsprocessen i sin helhet kan innebära för målsäganden.¹³⁴ Av detta följer att uppdraget, till skillnad från andra rättegångsbiträdesuppdrag, inte uteslutande är av *juridisk* karaktär utan även kan uppfattas vara av *kurativt* slag.¹³⁵

3.4.2.1 *Det kurativa stödet*

Även om biträdets primära uppdrag är att hantera frågor av ren processuell och juridisk natur så anges även vikten av *kurativt stöd* för att underlätta under förfarandet. Som kurativt stöd påpekas exempelvis i förarbetena att det kan förväntas att målsägandebiträdet i samband med domstolsprocessen redogör för de rättsliga förutsättningarna i målet, ger information om förfarandets gång före och under en eventuell huvudförhandling. Det handlar om information om förhandlingens syfte, i vilken utsträckning målsäganden förväntas vara delaktig, vilka frågor som kan ställas och varför de behöver ställas.¹³⁶ Det kan också vara aktuellt för målsägandebiträdets att bistå med hjälp avseende kontakter med myndigheter. Utöver domstol och polis nämns även kontakt med andra myndigheter såsom sjukvård, brottsofferjourer samt socialtjänst.¹³⁷

Alltigenom utgör alltså målsägandebiträdet en grundläggande funktion för att undvika uppkomsten av vad som omnämns som sekundär traumatisering. Ytterligare en återspeglning av detta är att biträdet i samband med huvudförhandlingen inte enbart förväntas bistå med allmänt personligt stöd utan hen förväntas även beakta målsägandens intressen och skyddsbehov i handlägningsfrågor.¹³⁸ I och med detta faller det inom

¹³⁰ SOU 1986:49 s. 115.

¹³¹ Prop. 1987/88:107 s. 23.

¹³² SOU 1986:49 s. 87–88.

¹³³ SOU 1998:40 s. 120.

¹³⁴ Prop. 1987/88:107 s. 23.

¹³⁵ Prop. 1987/88:107 s. 32; SOU 2007:6 s. 273; SOU 1986:49 s. 87.

¹³⁶ SOU 1986:49 s. 86; Prop. 1987/88:107 s. 23–24.

¹³⁷ Prop. 1987/88:107 s. 23.

¹³⁸ Prop. 1987/88:107 s. 24.

uppdraget att beakta eventuella moment i processen som kan medföra risk för obehag för målsäganden. I förarbetena beskrivs det som att biträdet ska bevaka så att inga ovidkommande eller onödigt kränkande frågor ställs samt att hen kan föreslå att förhandlingen ska hållas bakom stängda dörrar eller att förhör ska ske då den tilltalade inte är närvarande (medhörning).¹³⁹

3.4.2.2 *Det juridiska stödet*

Som nämndes under avsnitt 3.2 har målsäganden möjlighet att föra talan på grund av brottet. Enligt 20 kap. 8 § 2 st RB kan målsäganden exempelvis föra *ansvarstalan* genom att biträda åklagarens åtal. Målsäganden kan också föra talan om *enskilt anspråk*, det vill säga skadeståndstalan på grund av brottet, vilket regleras i 22 kap. RB. Här ska det dock noteras att ett enskilt anspråk i grunden utgör ett civilrättsligt anspråk.¹⁴⁰ Som påpekas i doktrin innebär detta att en målsägande som för talan om enskilt anspråk, men inte biträder åklagarens åtal, enbart blir part i tvistemålet men inte själva brottmålet som sådant. Att nämna är dock att det civilrättsliga anspråket som huvudregel handläggs med brottmålet på grund av effektivitetsskäl.¹⁴¹

I och med målsägandens möjlighet att föra talan kan det även finnas behov av juridisk hjälp. Mot bakgrund av detta framgår det i 3 § 2 st LOM att målsägandebiträdet ska bistå målsäganden med hjälp att föra talan om *enskilt anspråk*, såvida detta inte görs av åklagaren vid en kumulering av brottmålet och tvistemålet. Biträdet ska även hjälpa ifall skadeståndstalan avskiljs från brottmålet och handläggs som ett separat tvistemål.¹⁴² Utöver själva skadeståndstalan ska målsägandebiträdet hjälpa målsäganden med *ansvarstalan* om målsäganden har *biträtt åklagarens åtal*. Målsägandebiträdet har dock inte möjlighet att hjälpa för de fall målsäganden för ansvarstalan i form av ett *enskilt åtal*.¹⁴³

Det först då målsäganden nyttjar sin möjlighet att föra talan som denne rent *formellt är part* i målet. Att målsäganden intar en partsställning i processen, vid sidan av åklagaren, öppnar upp för vissa möjligheter att agera självständigt.¹⁴⁴ Som följer av 35 kap. 6 § 1 st RB kan målsäganden som är part inkomma med egen bevisning. Det innebär också att målsäganden har rätt att ställa frågor under förhandlingen till både vittnen och den tilltalade enligt 36 kap. 17 § och 37 kap. 1 § RB. I detta avseende ska målsägandebiträdet, vid behov, hjälpa målsäganden med att justera

¹³⁹ SOU 2007:6 s. 152; Se även Andersson (2019) s. 58–60.

¹⁴⁰ 22 kap. 1 § RB.

¹⁴¹ Ekelöf, Edelstam och Pauli (2015) s. 58–60.

¹⁴² Se även 22 kap. 2 § RB.

¹⁴³ NJA 1999 s. 781.

¹⁴⁴ Prop. 1987/88:107 s. 10–11.

gärningsbeskrivningen, framställa annat ansvarsyrkande än åklagarens, åberopa andra lagrum för gärningen samt bistå med att presentera egen utredning eller bevisning och argumentation.¹⁴⁵ Att notera är dock att målsägandebiträdets möjlighet att verka, för målsägandens räkning kräver innehav av en fullmakt.¹⁴⁶ Med innehav av fullmakt har biträdet även inom ramen för sitt uppdrag en skyldighet att hjälpa vid en eventuell överklagan till högre instans.¹⁴⁷

3.5 Sammanfattande kommentar

Med beaktande av rättsutvecklingen kan det alltså konstateras att målsägandebiträdet infördes för att stärka målsägandens ställning. I detta ses också att även om rätten successivt har kommit till att utvidgats, är den fortsatt begränsad till särskilt svåra brott. Som sågs skiljer sig förutsättningarna för förordnandet åt beroende på brottstyp. Gemensamt för samtliga brottskategorier får dock anses vara att stöd genom målsägandebiträde motiverats som särskilt angeläget med hänsyn till att brottet innebär en kvalificerad form av integritetskränkning. Andra faktorer kopplade till direkt- och indirekt viktigmisering ses också i de faktum att lagstiftaren i behovsbedömningarna tar hänsyn till om målsäganden lider av depressioner till följd av brottet. Med beaktande av sekundär traumatisering ses också att förordnande motiveras om det kan antas att målsäganden kommer att utsättas för påfrestningar såsom pressande förhör.

Även om juridiskt stöd framstår som den centrala punkten i bitrådets uppdrag, betonas även betydelsen av det kurativa stödet för att på ett reellt sätt kunna bevaka målsägandens behov och intressen i processen. Sett till det kurativa stödets innehåll kan det också noteras att det framförallt är detta som underlättar målsägandes medverkan och möjlighet att navigera i rättsprocessen. Att lagstiftaren tar målsägandens behov av stöd på allvar får också sägas komma till uttryck genom införandet av de nya kompetenskraven, vilket belyser vikten av ett *kvalificerat* stöd. Mot bakgrund av detta går det givetvis att ifrågasätta varför lagstiftaren valt att begränsa målsägandebiträdets uppdrag i hovrätten. En närmare undersökning av detta följer av nästa kapitel.

¹⁴⁵ SOU 2007:6 s. 138–139.

¹⁴⁶ Se 4 § 4 st LOM och 12 kap. 22 § RB.

¹⁴⁷ Se 1a § LOM och 4 § 4 st LOM.

4 Begränsningen av målsägandebiträdet och stödet i hovrättsprocessen

4.1 Inledning

I föregående kapitel illustrerades en ingående redogörelse för 1 § LOM och målsägandebiträdets uppdrag. I detta kapitel fortsätter redogörelsen av gällande rätt, specifikt med hänsyn till begränsningen av målsägandebiträdet i hovrättsprocessen och skälen till reformen. Därefter följer dels en redogörelse av åklagarens roll och begränsning, dels kritiken som framförts avseende begränsningen. Detta kompletteras sedan med en egen, kortare utredning av hovrättens beslutsfattande om förordnande av målsägandebiträdet i hovrättsprocessen. Kapitlet avslutas sedan med en kortare kommentar.

4.2 Om rätten till målsägandebiträde i hovrätten

Alltsedan lagens tillkomst och till följd av vissa lagändringar som skedde år 1994, har målsäganden som beviljats ett målsägandebiträde haft en automatisk rätt till densamma även i högre rätt. Detta under förutsättning att domen överklagats avseende det enskilda anspråket eller då åklagaren eller den tilltalade överklagat domen i ansvarsdelen.¹⁴⁸ Även enligt nuvarande reglering kvarstår målsägandebiträdets förordnande i hovrätten om domen i den lägre instansen *enbart* överklagas avseende det *enskilda anspråket*.¹⁴⁹ I och med 2018 års lagreform, har rätten dock kommit till att begränsas om överklagandet också avser *ansvarsdelen*.¹⁵⁰

Som nämnts ingår det i målsägandebiträdets uppdrag att bistå målsäganden med att överklaga tingsrättens dom i den mån målsäganden vill göra detta. Därefter ska dock biträdet enligt nu gällande ordning avskiljas från sitt uppdrag såvida överklagandet inte *enbart* avser det enskilda anspråk. Om domen också överklagas i ansvarsdelen av åklagaren eller den tilltalade krävs det numera för en fortsatt rätt till biträdet, att särskilda förutsättningar föreligger i enlighet med vad som framgår av 1 a § 2 st LOM. Förutsättningarna prövas i sin tur av domstolen på begäran av målsäganden eller på initiativ av åklagaren eller den högre rätten.¹⁵¹

¹⁴⁸ Prop. 1987/88:107 s. 26, 41 och 63; Prop. 1993/94:26 s. 6 och 27–31.

¹⁴⁹ Se prop. 2017/18:86 s. 30 som anger att skälet till detta är att åklagaren inte är part i tvistemålet och därför inte kan föra talan för de fall målsägandebiträde saknas.

¹⁵⁰ Se 1 a § LOM.

¹⁵¹ 1 a § 1 st LOM; Prop. 2017/18:86 s. 46–47.

4.2.1 Skälen till begränsningen

Det var mot bakgrund av “god hushållning av statens resurser” som utredningen avseende begränsningen målsägandebiträdets uppdrag tillsattes.¹⁵² I utredningen konstaterades att statens kostnader för målsägandebiträderna hade ökat, men också att det reella behovet av biträdet i högre rätt har fallit bort.¹⁵³ Att behovet försvunnit menades i sin tur bero på *En Modernare Rättegång*-reformen¹⁵⁴ vilken öppnade upp för större användning av ljud- och videoteknik i samband med förhandlingar.¹⁵⁵ Som följd av denna, ska hovrätten nämligen i stället för att kalla förhörspersoner på nytt, som huvudregel, spela upp de ljud- och bildinspelningarna av förhören som upptagits i tingsrätten.¹⁵⁶

Reformen har mot bakgrund av detta inneburit att målsägandena, även för de fall då de för talan och intar en partsställning i målet, oftast inte behöver närvara under förhandlingen i hovrätten eftersom ytterligare förhör som huvudregel inte behöver genomföras. Slutsatsen som dragits i förarbetena är därför att målsägandebiträdets viktigaste funktion att bistå med stöd under förhandlingen, har fallit bort. Vidare har det konstaterats att bitrådets funktion generellt har fått en begränsad betydelse i hovrättsförhandlingen eftersom de enskilda anspråken oftast är så renodlade att åklagaren oftast kan föra målsägandens talan.¹⁵⁷

4.2.2 Behovsprövningen enligt 1 a § 2 st 1–3 p. LOM

Utöver de förutsättningar som följer av 1 § LOM ska domstolen i hovrätten numera vid bedömningen av ett eventuellt förordnande, även beakta om målsäganden ska *höras i rätten, vad som ska prövas vad gäller det enskilda anspråket* samt om det finns *några särskilda skäl* som innebär att det kan finnas ett behov av ett biträde.¹⁵⁸ Om ett sådant behov inte anses föreligga, företräds målsäganden som utgångspunkt istället av åklagaren vad gäller det enskilda anspråket i enlighet med 22 kap 2 § RB. Målsägandebiträdet kan också kvarstå som rättegångsombud enligt 12 kap. 1 § RB. Till skillnad från målsägandebiträdet måste dock målsäganden i så fall svara för ombudets kostnader på egen hand. Möjligheten till rättshjälp i ett sådant fall är vidare högst begränsad då det enbart kan göras gällande ifall åklagaren inte för målsägandens talan om enskilt anspråk.¹⁵⁹

¹⁵² Dir. 2013:12 s. 6.

¹⁵³ SOU 2014:86 s. 15–16.

¹⁵⁴ Hädanefter EMR-reformen.

¹⁵⁵ SOU 2014:86 s. 59–60; Prop. 2017/88:86 s. 1; Prop. 2004/05:131 s. 1.

¹⁵⁶ Prop. 2017/18:86 s. 25; Se även 35 kap. 13 § RB.

¹⁵⁷ Prop. 2017/18:86 s. 25–26.

¹⁵⁸ 1 a § 2 st LOM; Prop. 2017/18:86 s. 47.

¹⁵⁹ Prop. 1996/97:9 s. 207.

Avgörandet av behovet utgår från en bedömning i det enskilda fallet. Enbart det faktum att målsäganden ska höras på nytt i rätten, i enlighet med *första punkten* i 1 a § 2 st LOM, är inte i sig utslagsgivande för att ett förordnande ska ske i övre rätt. Enligt förarbetena är omständigheter av betydelse i ett sådant fall också vilket brott det rör sig om och målsägandens situation. Det påpekas särskilt att både målsägandens relation till den tilltalade och vad målsäganden ska höras om i rätten kan vara relevant i detta sammanhang.¹⁶⁰

När det kommer till den *andra punkten*, gällande det enskilda anspråket, har det i förarbetena påpekats att målsägandebiträde kan behövas för de fall *anspråket är särskilt komplicerat* samt om det krävs en ingående presentation av bevisningen och argumentationen.¹⁶¹ Sett till Högsta domstolens praxis har det också, i ett mål avseende våldtäkt, påpekats att det kan finnas ett behov av målsägandebiträde i högre rätt om skadeståndsanspråket, på grund av en friande dom, inte har kommit upp till prövning i föregående instans och det kan komma till att prövas i sak i högre rätt. Det ska dock i sammanhanget påpekas att Högsta domstolen i målet påpekade att målsäganden vid sexualbrott intar en särställning i den mening att målsägandebiträde i sådana fall *ska förordnas om det inte är uppenbart* att målsäganden saknar behov av biträdet.¹⁶² Av detta följer att en liknande situation som den i målet, avseende prövningen av enskilt anspråk och behovet av ett målsägandebiträde, troligen skulle bedömas mer restriktivt om målet avsåg annan brottslighet än sexualbrott. Värt att notera är också att Högsta domstolen ansåg att det var uppenbart obehövt med ett biträde för prövningen i ansvarsdelen eftersom målsägande inte behövde närvara vid förhandlingen och inga nya förhör skulle hållas.¹⁶³ Hur stor förändring presumtionen egentligen har inneburit för en talan i ansvarsdelen får därför förbli osagd.

Angående prövningen av det enskilda anspråket har Högsta domstolen, i ett mål om mord, även framhållit att det kan vara angeläget att förordna målsägandebiträde för de fall då *åklagaren förklarat att hen inte tänker föra målsägandens talan om enskilt anspråk*. Omständigheten är dock inte ensamt utslagsgivande. Andra omständigheter av betydelse i en sådan situation kan exempelvis vara att underinstansen har ogillat både det enskilda anspråket och åtalet i sin helhet och båda delarna överklagas till den högre instansen. Samma gäller om målsäganden har yrkar fullt bifall på ett enskilt anspråk som bara vunnit delvis framgång i underinstansen. Enligt Högsta domstolen är behovet av juridiskt stöd oftast större i dessa

¹⁶⁰ Prop. 2017/18:86 s. 47.

¹⁶¹ Prop. 2017/18:86 s. 47.

¹⁶² NJA 2018 s. 922 p. 21–24.

¹⁶³ NJA 2018 s. 922 p. 23.

fall för att talan ska kunna genomdrivas på ett tillfredsställande sätt. En annan anledning är att målsäganden oftast behöver närvara vid huvudförhandlingen i dessa fall.¹⁶⁴ Oavsett åklagarens ställningstagande, kan det dock vara så att biträde ska förordnas redan på grund av anspråkets komplexitet.¹⁶⁵

Avseende den *tredje bedömningspunkten*, det vill säga förekomsten av särskilda skäl, kan detta föreligga om förnyade förhör ska göras med andra än målsäganden angående frågor som har betydelse för densamma.¹⁶⁶ Någon närmare förklaring för vilken typ av frågor detta kan avse framgår inte. Det borde i vart fall röra sig om frågor som kan tänkas påverka målsägandens talan. Ytterligare en omständighet enligt den aktuella punkten, som talar för ett förordnande, är om målsäganden biträder åklagarens åtal. I så fall krävs dock att andra omständigheter i det enskilda fallet talar för ett förordnande. Av betydelse är exempelvis om målsäganden uttryckt viljan att biträda åtalet i tidigare instans, samt om denne lägger fram egen utredning, åberopar bevisning, justerar åtalet eller framför eget påföljdsyrkande.¹⁶⁷ Beträffande den sista omständigheten har Högsta domstolen, i ett mål avseende misshandel, påpekat att det faktum att målsäganden framför ett eget skärpande påföljdsyrkande väger särskilt tungt för att ett målsägandebitråde ska förordnas i övre rätt. I likhet med vad som nämndes under den andra punkten har detta att göra med att det oftast krävs ett juridiskt biträde för att yrkandet ska behandlas på ett tillfredsställande sätt.¹⁶⁸ Vid en helhetsbedömning i målet hade även målsägandens ålder och relationen till den tilltalade, som var målsägandens grundskolelärare, betydelse för förordnandet enligt domstolen.¹⁶⁹

4.3 Åklagarens skyldighet gentemot målsäganden

Det är åklagaren som ska ta över och föra målsägandens talan om enskilt anspråk för de fall ett målsägandebitråde inte förordnas i högre rätt. Detta faller sig också naturligt på grund av lydelsen i 22 kap. 2 § RB som framhåller att åklagaren är skyldig, att i samband med åtal om brott, förbereda målsägandens talan om enskilt anspråk om hen begär det. Som klargörs i praxis är skyldigheten långtgående och den minskar inte till följd av att målet har överklagats till hovrätten. Som utgångspunkt ska den inte heller påverkas av att målsäganden haft hjälp av målsägandebitråde i tingsrätten.¹⁷⁰

¹⁶⁴ NJA 2020 s. 141 p. 20–24.

¹⁶⁵ NJA 2020 s. 141 p. 27.

¹⁶⁶ Prop. 2017/18:86 s. 47.

¹⁶⁷ Prop. 2017/18:86 s. 47–48.

¹⁶⁸ NJA 2021 s. 694 p. 9–10.

¹⁶⁹ NJA 2021 s. 694 p. 13.

¹⁷⁰ NJA 2020 s. 141 p. 12–13.

Undantag från skyldigheten kan förekomma om anspråket skulle innebära en väsentlig olägenhet eller om det är obefogat.¹⁷¹ Exempel på detta är om det krävs ingående utredning för skadestandsfrågan och det skulle fördröja brottmålsprocessen. Endast den omständighet att skadeståndet avser ett stort belopp ger dock inte i sig upphov till undantag. En anledning som emellertid kan medföra ett undantag är ifall åklagaren och målsäganden har motstridiga intressen, såsom olika yrkanden.¹⁷² Skyldigheten avser vidare bara det enskilda anspråket, vilket innebär att målsäganden inte kan få hjälp med sin talan i ansvarsdelen om denne vill framföra andra uppgifter eller yrkanden än åklagaren. Som sågs i föregående avsnitt, utgör dessa undantag från åklagarens skyldighet omständigheter som talar för att ett förordnande av målsägandebiträde ska ske i hovrätten.¹⁷³

Att åklagaren ska hjälpa målsäganden med att utföra talan om enskilt anspråk ska inte misstas för att åklagaren, i likhet med målsägandebiträdet, agerar som målsägandens ombud.¹⁷⁴ Befogenheterna är förvisso lika varandra, men åklagarens skyldighet är snarare att betrakta som ett tjänsteåliggande med en slags lojalitetsplikt gentemot målsäganden. Åklagaren har dock inom ramen för sitt uppdrag även en uppgift att beakta kravet på objektivitet. Enligt doktrinen innebär detta att, om det uppstår en konflikt mellan de två plikterna, bör objektivitetskravet ges företräde framför lojalitetsplikten.¹⁷⁵

4.3.1 Objektivitetspliktens implikationer på stödet

Åklagarens objektivitetsplikt framgår av 23 kap. 4 § RB. Här står det att åklagaren ska beakta omständigheter som talar både för och emot den misstänkte under förundersökningen. Det föreligger alltså genom detta en skyldighet att förhålla sig opartisk. Åklagaren får inte stå på målsägandens sida i förhållande till den misstänkte. Detta har i sin tur att göra med att åklagarens huvudsakliga uppgift är att svara för utredningen och lagföringen av brott i det allmännas intresse.¹⁷⁶ Det går också att hänföra till den tilltalades rätt till en opartisk och rättvis rättegång.¹⁷⁷ Slutligen ska det konstateras att även om objektivitetskravet enbart står stadgad i förhållande till förundersökningen så ska plikten kvarstå även under rättegången.¹⁷⁸

Att kravet på objektivitet kan ha implikationer för stödet till målsäganden under processen framgår bland annat i doktrin. Här konstaterar både

¹⁷¹ Se 22 kap. 2 § RB.

¹⁷² NJA 2020 s. 141 p. 12–13; Se även prop. 1987/88:1 s. 15–16.

¹⁷³ Se särskilt det som nämns under redogörelsen av punkten 2 och 3 i avsnitt 4.2.2.

¹⁷⁴ Se 12 kap. 3 § 1 st RB där ett uttryckligt förbud framgår för detta.

¹⁷⁵ Heuman (2004/05) s. 59.

¹⁷⁶ Lindberg (1997) s. 200.

¹⁷⁷ Se artikel 6 i Europakonventionen.

¹⁷⁸ SOU 2011:45 s. 17.

Lindberg och Heuman att åklagaren måste undvika personligt engagemang i enskilda ärenden.¹⁷⁹ Liknande observation kan också ses i Åklagarmyndighetens egna riktlinjer där det förvisso framhålls en skyldighet att verka för brottsoffrets känsla för trygghet och delaktighet i processen, men att åklagaren inte ska inta samma engagemang som målsägandebiträdet i form av mer personlig kontakt eller stöd.¹⁸⁰ Att objektiviteten utgör ett hinder för åklagaren att mer aktivt stödja målsäganden är också något som uttrycks i förarbetena till LOM. Bland annat har det sagts att behovet av personligt stöd inte kan tillgodoses utan risken för att framstå som partisk. Detta har i sig utgjort ett av de grundläggande motiven till varför målsägandebiträdet infördes.¹⁸¹

Åklagaren kan, utan att det uppstår en konflikt med objektiviteten, lämna *allmän* information om ärendet och processen. En sådan rätt för målsäganden står också föreskriven i förhållande till förundersökningen, dock inte för det övriga förfarandet.¹⁸² I Åklagarmyndighetens rättsliga vägledning framgår det att åklagaren *bör* möta målsäganden i anslutning till rättegången för att utröna behov av förhandling bakom stängda dörrar eller förhör i den tilltalades utvaro.¹⁸³ Någon direkt skyldighet att sammanträffa med målsäganden finns emellertid inte.

Kontakten med målsäganden ska vara professionell och inriktad på upplysning, den får däremot inte likt ett målsägandebiträde avse rådgivning om hur målsäganden bör framföra sin talan. Allmän information som får ges är exempelvis upplysning om skadeståndsrättsliga principer, former av skadeståndsanspråk, möjligheten att vända sig till försäkringsbolag och brottsoffermyndigheten för frågor om storlek på skadeståndsbeloppet.¹⁸⁴ Något stöd av kurativt slag, likt det målsägandebiträdet tillgodoser, är dock inte möjligt med hänsyn till objektiviteten och det som nämnts ovan.

4.4 Kritiken av begränsningen

4.4.1 Remissinstansernas kritik före lagändringen

Att förordnandet av målsägandebiträdet skulle minska vid hovrättsprocessen var en förväntad konsekvens av reformen. Detta ansågs dock inte innebära en försämring för brottsoffren med hänsyn till de

¹⁷⁹ Lindberg (1997) s. 203; Heuman (2004/05) s. 52.

¹⁸⁰ RåV 2022:10 s. 13–14.

¹⁸¹ SOU 1986:49 s. 57; Prop. 1987/88:107 s. 18.

¹⁸² Se 13 a–f §§ FUK.

¹⁸³ RåV 2022:10 s. 12.

¹⁸⁴ RåV 2023:3 s. 23; Notera dock att frågor om belopp får antas förekommande i mindre utsträckning i hovrättsprocessen då de troligen har behandlats eller fastställs med hjälp av målsägandebiträdet i tingsrättsprocessen.

förändringar som skett till följd av EMR-reformen.¹⁸⁵ Av de som remissinstanser som yttrade sig över lagförslaget var det flera som tillstyrkte ändringen. En mindre skara fann dock den skulle leda till negativa konsekvenser för målsäganden. Bland annat framhölls det att regleringen riskerade att leda till att målsäganden inte längre skulle uppleva sig som en viktig del av processen. Likaså vidhölls det att en presumtion för fortsatt förordnande i hovrättsprocessen var att föredra på grund av målsägandens processuella ställning till följd av skadestands- och ansvarstalan.¹⁸⁶

4.4.2 Observationer av aktörer inom domstolsprocessen

Kritik likt den som sågs hos remissinstanser har i stort sett varit bestående sedan lagens inträdande. I en motion framfördes också att lagändringen behövde utvärderas då det fanns tecken på att begränsningen orsakat negativa effekter för brottsoffer som utsatts för särskilt allvarlig brottslighet.¹⁸⁷ Domstolsverket gavs därför i uppdrag av regeringen att närmare studera eventuella konsekvenser som lagändringen medfört.¹⁸⁸ Utvärderingen gjordes i samråd med Åklagarmyndigheten, Sveriges advokatsamfund, hovrätterna och Brottsoffermyndigheten. Nedan redovisas den kritik som togs upp med hänsyn till målsägandens intressen.¹⁸⁹

Som Domstolsverket konstaterar i utvärderingen har förekomsten av målsägandebiträde i hovrättsprocessen minskat till hälften sedan reformens inträde.¹⁹⁰ Samtliga aktörer i utredningen menar att detta har haft en negativ påverkan på målsägandens ställning och intressen i processen. Förvisso menar hovrättsråden att målsägandens ställning påverkas redan av EMR-reformen eftersom målsäganden oftast inte behöver infinna sig i rätten. Däremot menar de i likhet med de andra aktörerna att målsäganden även hamnat i ett sämre läge på grund av begränsningen av målsägandebiträdet. Detta eftersom tillgången till mer ingående stöttning och stöd av kurativt slag har gått förlorad. Vidare påpekade samtliga aktörer att ett sådant behov föreligger även om målsäganden inte alltid behöver närvara vid förhandlingen.¹⁹¹

Åklagarna menar att det ofta finns ett fortsatt behov av informationsförmedling under hovrättsprocessen. Detta gäller särskilt när det kommer till känsliga fall om sexualbrott, våld i nära relationer och mål då målsäganden har funktionsnedsättning eller särskilda behov såsom

¹⁸⁵ Prop. 2017/18:86 s. 38–39.

¹⁸⁶ Prop. 2017/18:86 s. 24.

¹⁸⁷ Mot. 2020/21:3298 s. 6.

¹⁸⁸ Bet. 2020/21:JuU25 s. 80; Rskr. 2020/21:289.

¹⁸⁹ DOV 2021/1208 s. 4.

¹⁹⁰ DOV 2021/1208 s. 16.

¹⁹¹ DOV 2021/1208 s. 24–25, 27, 32–33 och 36–37.

tolkning. Samtidigt framför åklagarna också att de, även i mål där målsäganden ska närvara vid förhandlingen, oftast är förhindrade att kontakta målsäganden innan, vilket hänvisas till både tidsbrist och objektivitetsplikten.¹⁹² Som får ses som en följd av detta framgår det av rapporten att målsäganden i större uträkning har börjat vända sig direkt till domstolarna för frågor angående processen.¹⁹³ Många advokater framför också att de, på grund av det bristfälliga systemet, känner sig manade att hjälpa målsäganden även i hovrätten vilket då sker utan ersättning.¹⁹⁴

Några hovrättsråd menar att det förekommer fall då det egna rättsmedvetandet talar emot ett avslag, men att stöd för ett förordnande saknas i lagen. Likaså framförs att det har blivit allt vanligare att målsäganden, vid sidan av åklagarens ansvarstalan, driver egna skuldfrågor i hovrätten i förhoppningen om att detta ska upphov till en rätt till målsägandebiträde i enlighet med behovsprövningen i 1 a § 2 st LOM.¹⁹⁵

En annan viktig poäng som Brottsoffermyndigheten lyfter fram är att systemet blir orättvist och obalanserat då den tilltalade har en fortsatt rätt till försvarare även om försvararen, precis som målsägandebiträdet, har en mindre aktiv roll på grund av EMR-reformen.¹⁹⁶ Någon undersökning av målsägandens inställning till begränsningen görs däremot inte i rapporten. Detta är i sig besynnerligt med hänsyn till att reformen i första hand berör dem snarare än aktörerna. Med hänvisning till uppsatsens inledande avsnitt har vissa brottsoffer uttryckt att de känner sig bortglömda, vilket även advokaterna vittnar om i rapporten, men detta är givetvis inte tillräckligt för att få en heltäckande bild av begränsningens konsekvenser.¹⁹⁷

4.5 Undersökning av hovrättens avslagsbeslut vid begäran om målsägandebiträde

För att få en närmare förståelse för begränsningens påverkan på målsägandens tillgång till stöd har jag, som nämndes under avsnitt 1.4.2.1, också undersökt hovrätternas avslagsbeslut vid begäran av målsägandebiträde i hovrätten. I de 81 dagboksblad som beställdes i mål avseende våldtäkt, grov kvinnofridskränkning, mordförsök och mord återfanns totalt 42 formella avslagsbeslut om förordnande av målsägandebiträde kunnat identifieras.¹⁹⁸ Förklaringen till varför

¹⁹² DOV 2021/1208 s. 27.

¹⁹³ DOV 2021/1208 s. 22.

¹⁹⁴ DOV 2021/1208 s. 33.

¹⁹⁵ DOV 2021/1208 s. 23–24.

¹⁹⁶ DOV 2021/1208 s. 36.

¹⁹⁷ Se avsnitt 1.1 vid fotnot 4 och 5; DOV 2021/1208 s. 33.

¹⁹⁸ Se bilaga A för samtliga målnummer; Se bilaga B för mål med avslagsbeslut.

hovrätterna inte prövat frågan om målsägandebiträde i de resterande 39 målen är inte helt klar utifrån den information som framgår i dagboksbladen. Som framgått behöver dock prövningen som utgångspunkt bara göras då behov görs gällande av målsäganden, biträdet eller åklagaren, såvida domstolen inte väljer att pröva frågan *ex officio* (se avsnitt 4.2).

Med detta i beaktande syns i vissa mål att målsäganden i sitt överklagande inte framför någon begäran om målsägandebiträde i hovrätten.¹⁹⁹ I andra fall framgår det att målsäganden är *okej* med att bli företrädd av åklagaren.²⁰⁰ Det finns också mål där målsägandens inställning är oklar, men åklagaren uttrycker att denne *ska* eller är *okej* med att föra målsägandens talan.²⁰¹ I ett mål framgår dessutom att målsäganden *vill* att åklagaren ska föra talan i hovrätten.²⁰² Slutligen framgår det i ett våldtäktsmål att åklagaren kan föra målsägandens talan, men att denne uttrycker att ett *biträde bör* förordnas. Trots detta fattas inget formellt beslut om förordnande i målet.²⁰³

I de formella beslut som hittats har hovrätternas bedömningar avseende samtliga mål och brottstyper varit kortfattade. Vad som ytterst konstateras är att det utifrån behovsbedömningen i 1 a § LOM, inte finns något skäl att förordna målsägandebiträde. Detta mot bakgrund av att målsägandena inte ska höras på nytt, att skadeståndsanspråken är okomplicerade, men också att åklagaren uttrycker att denne kan föra talan.²⁰⁴ I något enstaka fall framgår det att målsäganden vill biträda åtalet i hovrätten, vilket ju kan utgöra ett skäl för att målsägandebiträde ska förordnas.²⁰⁵ Med hänsyn till att målsäganden inte vidtagit några processuella åtgärder för ansvarstalan i målen menar dock hovrätterna att förordnanden i dessa fall inte kan anses vara motiverade.²⁰⁶ I vissa fall går det även att se att målsäganden önskar biträda åtalet i hovrätten *under förutsättning* att målsägandebiträde

¹⁹⁹ Se exempelvis Göta hovrätt, B 1106-23, aktbilaga 2 och 8; Hovrätten för Västra Sverige, B 6926-23, aktbilaga 4 och 5.

²⁰⁰ Se Hovrätten för Nedre Norrland, B 1823-23, aktbilaga 5 och 6; Hovrätten för Nedre Norrland, B 1580-23, aktbilaga 7 och 10; Hovrätten för Nedre Norrland, B 1605-23, aktbilaga 5.

²⁰¹ Se Hovrätten över Skåne och Blekinge, B 2610-22, aktbilaga 12 och dagboksblad; Hovrätten över Skåne och Blekinge, B 4263-23, aktbilaga 8 och dagboksblad; Hovrätten för Västra Sverige, B 6930-23, aktbilaga 5, 8 och 9; Hovrätten för Västra Sverige, B 6260-23, aktbilaga 9; Hovrätten för Västra Sverige, B 5795-23, aktbilaga 5; Hovrätten för Övre Norrland, B 1000-23, aktbilaga 8 och dagboksblad; Hovrätten för Övre Norrland, B 175-23, aktbilaga 6 och dagboksblad.

²⁰² Se Hovrätten för Nedre Norrland, B 1699-23, aktbilaga 5 och 6.

²⁰³ Se Hovrätten för Nedre Norrland, B 1580-23, aktbilaga 7, 9 och 10.

²⁰⁴ Se exempelvis Göta hovrätt, B 2853-23, aktbilaga 40; Hovrätten över Skåne och Blekinge, B 2260-23, aktbilaga 19; Hovrätten för Västra Sverige, B 1542-23, aktbilaga 24; Svea hovrätt, B 14840-22, aktbilaga 27.

²⁰⁵ Se uppsatsens avsnitt 4.2.2.

²⁰⁶ Se Hovrätten för Nedre Norrland, B 1698-23, aktbilaga 6 och 8; Hovrätten för Nedre Norrland, B 1486-23, aktbilaga 19 och 20; Hovrätten för Övre Norrland, B 258-22, aktbilaga 11 och 5.

förordnas.²⁰⁷ I likhet med vad hovrättsråden observerade i föregående avsnitt kan detta ge uttryck för att ansvarstalan endast förs för att eventuellt få en rätt till ett biträde. Värt att lyfta fram är att Andersson uttrycker en liknande taktik i sin bok.²⁰⁸

Det förekommer att målsägandebiträderna uttrycker att målsäganden känner behov av mer ingående stöd och information än det åklagaren kan erbjuda oavsett krav på målsägandens närvaro vid förhandlingen.²⁰⁹ I flera mål om våldtäkt och grov kvinnofridskränkning framgår detta mot bakgrund av att målsäganden påverkats allvarligt av brottet, känner djup oro inför processen, var i nära relation till den tilltalade och lider av allvarlig psykisk ohälsa såsom PTSD. Trots detta förordnas inget biträde, vilket i likhet med det ovannämnda beror på att skäl utifrån punkterna i 1 a § LOM saknas.²¹⁰

Slutligen så ska det påpekas att även åklagaren i ett fåtal fall, ensamt eller vid sidan av målsägandens talan, menar att målsägandebiträde behövs då det föreligger ett större behov av stöd och hjälp, vilket åklagaren inte kan tillgodose. I några beslut som avser mord, våldtäkt respektive grov kvinnofridskränkning gör hovrätterna dock ingen hänvisning till behovet av stöd. De konstaterar enbart att skadestandsfrågan är okomplicerad, att målsägandena inte ska höras och andra förhållanden vid en sammantagen bedömning inte ger skäl för ett fortsatt förordnande av målsägandebiträde.²¹¹

4.6 Sammanfattande kommentar

Även om målsägandens tillgång till målsägandebiträde inte är helt avskuren genom ändringen i LOM innebär behovsprövningen en omfattande begränsning i förhållande till föregående ordning. Bland annat kan detta hänvisas till kravet på helhetsbedömning som i praktiken innebär att målsäganden, även om någon av de omständigheter som framgår i 1 a § LOM faktiskt föreligger, kan nekas rätten till ett målsägandebiträde. En annan sak är att de olika bedömningspunkterna i behovsprövningen innebär att rätten numera är begränsad till omständigheter i hovrättsprocessen som

²⁰⁷ Se Hovrätten över Skåne och Blekinge, B 2616-23, aktbilaga 28 och 23; Hovrätten för Nedre Norrland, B 1698-23, aktbilaga 8 och 6; Hovrätten för Nedre Norrland, B 1486-23, aktbilaga 19 och 20.

²⁰⁸ Andersson (2019) s. 72–73.

²⁰⁹ Se Hovrätten för Nedre Norrland, B 1928-22, aktbilaga 12 och 21; Hovrätten för Nedre Norrland, B 1857-22, aktbilaga 19; Hovrätten för Nedre Norrland, B 1635-23, aktbilaga 38; Svea hovrätt, B 14840-22, aktbilaga 10 och 27.

²¹⁰ Göta Hovrätt, B 3040-22, 7 och 15; Hovrätten för Övre Norrland, B 258-22, aktbilaga 5 och 11; Hovrätten över Skåne och Blekinge, B 4541-22, aktbilaga 8 och 13; Hovrätten över Skåne och Blekinge, B 4288-23, aktbilaga 9, 12 och 13.

²¹¹ Se Hovrätten för Västra Sverige, B 6598-22, aktbilaga 5 och 13; Hovrätten för Nedre Norrland, B 854-23, aktbilaga 15 och 21; Hovrätten över Skåne och Blekinge, B 3663-23, bilaga 8, 10 och 15; Hovrätten över Skåne och Blekinge, B 4288-23, aktbilaga 12 och 13.

är sammankopplade med förhandlingen och behov av mer juridisk karaktär. Någon egentlig möjlighet till förordnande med hänsyn till behov av enbart kurativt stöd går däremot inte att utläsa i varken lagen, förarbetena eller praxis. Detta trots att tidigare förarbeten återkommande har uttryckt att ett sådant stöd är betydelsefullt både inom och utanför förhandlingen, för iakttagandet av målsägandens behov och intressen i det rättsliga förfarandet.

Som framgått har begränsningen inneburit att målsägandebiträdet har minskat till hälften i hovrättsprocessen och målsäganden är numera förpassad till åklagarens hjälp. Nackdelen med detta är att målsäganden inte längre har tillgång till mer ingående juridiskt stöd då åklagaren är begränsad till följd av både tidsbrist och objektivitetskravet. Visserligen torde behovet av juridiskt stöd vara mindre angeläget då talan om det enskilda anspråket, i enlighet med vad som framgått, är mer renodlade i samband med hovrättsprocessen. Dessutom finns det en viss möjlighet till målsägandebiträde om frågan om enskilt anspråk är mer komplex eller då det finns ett genuint intresse för målsäganden att driva ansvarstalan även i hovrätten. Utifrån vad som nämnts i avsnitt 4.2.2 och 4.5 kan ett sådant intresse anses föreligga om ansvarstalan även förts i tingsrätten och målsäganden vidtar ytterligare processuella åtgärder i hovrätten, såsom att åberopa ny bevisning eller nya vittnen.

Något mer ingående kurativt stöd går inte heller att inhämta hos åklagaren. Som framkom i undersökningen av avslagsbesluten är förvisso inte alla målsäganden av behov av sådant stöd. Det fanns emellertid de som var det, och det är framförallt dessa som drabbas av nuvarande ordning. I motsats till vad som påstås i skälen till lagändringen, finns det mot bakgrund av detta ett fortsatt reellt behov av biträdet även om det minskat till följd av EMR-reformen. Begränsningen innebär i och med detta att målsäganden som utsatts för särskilt allvarlig brottslighet numera riskerar att förlora sådant stöd som behövs för att *vara* och *känna sig* delaktiga i förfarandet.

5 EU:s brottsofferdirektiv

5.1 Inledning

Parallellt med kritiken avseende begränsningen av målsägandebiträdet har EU-kommissionen under mitten av år 2023 framfört ett förslag om ändring av de minimirättigheterna som följer av brottsofferdirektivet. Ändringarna är avsedda att ytterligare stärka brottsoffrens rättigheter inom EU:s medlemsländer.²¹² Frågan som uppstår är om begränsningen av målsägandebiträdet utgör ett hinder för Sveriges efterlevnad av brottsofferdirektivet och de nu föreslagna ändringarna? Nedan följer en presentation av brottsofferdirektivet och dess betydelse för svensk rätt. Därefter presenteras relevanta ändringar i EU-kommissionens förslag, vilket åtföljs av en avslutande analys i avsnitt 5.4 om förhållandet till begränsningen av målsägandebiträdet i hovrätten.

5.2 Nuvarande brottsofferdirektiv

Som konstateras i litteraturen tillförsäkras brottsoffret på formell nivå en rätt att delta i straffrättsliga frågor genom EU:s primärrätt. Mer specifikt ses detta genom statens positiva skyldigheter enligt *rätten till dels effektiva rättsmedel, dels en rättvis rättegång* i artikel 47 i EU-stadgan. Som en påbyggnad på detta medger brottsofferdirektivet, såsom sekundärrätt, vissa praktiska krav för att brottsoffret ska kunna delta i det straffrättsliga förfarandet.²¹³ Den rättsliga grunden för direktivet återfinns vidare i artikel 82(2)(c) i fördraget om den Europeiska unionens funktionssätt (FEUF), vilken medger en rätt till att fastställa minimiregler för brottsoffers rättigheter inom EU och dess medlemsstater.

Direktivet kom till att introduceras för EU:s medlemsländer år 2012. Det grundläggande syftet har varit att säkerställa att brottsoffer får lämpligt stöd, information, skydd och kan medverka i det straffrättsliga förfarandet.²¹⁴ Miniminormerna sätter i sin tur en undre gräns, men det är givetvis fritt för medlemsländerna att medge ett starkare skydd.²¹⁵ I direktivets skäl framhålls återkommande vikten av att ta hänsyn till

²¹² COM(2023) 424 final av den 12 juli 2023 s. 1–2.

²¹³ Holder och Dearing (2024) s. 116; European Parliamentary Research Service (2023) s. 2.

²¹⁴ Se artikel 1(1) och artikel 32 i brottsofferdirektivet; Se även artikel 2(1) för definitionen av 'brottsoffer' vilket liknar målsägandebegreppet och omfattar både den som är direkt drabbad av ett brott samt familjemedlemmar till en person som blivit dödad. Vissa nyansskillnader finns begreppens innehåll vilka diskuteras i prop. 2014/15:77 s. 11–12.

²¹⁵ Se punkten 4 och 11 i skälen till brottsofferdirektivet.

brottsoffren för att undvika *sekundär traumatisering*.²¹⁶ Detta nämns för brottsoffren generellt, men också i förhållande till specifika grupper som är särskilt utsatta, såsom brottsoffer för könsrelaterat våld, våld i nära relationer och sexuellt våld.²¹⁷ För att undvika denna typ av konsekvens för brottsoffren i förfarandet, menas det att medlemsländerna *bör* ge lämpligt stöd, anpassa och vidta särskilda skyddsåtgärder inom förfarandet.²¹⁸ Omfattande rättigheter avseende både stöd och information framgår vidare av artiklarna 3-9 i brottsofferdirektivet. Det finns också specifika rättigheter knutna till brottsoffrets deltagande i det straffrättsliga förfarandet i artiklarna 10-17 och bestämmelser om särskilda skyddsåtgärder i artiklarna 18-24. En bestämmelse som är kopplad specifikt till målsägandebiträdet finns i artikel 13 om rättshjälp, vilket jag återkommer till nedan.

5.2.1 Brottsofferdirektivets införande i svensk rätt

EU-lagstiftning i form av direktiv är som bekant bindande för medlemsländer när det kommer till det resultat som ska uppnås. Form och tillvägagångssätt för att uppnå resultatet överläts dock som huvudregel till medlemsstaten att bestämma.²¹⁹ Frågan om brottsofferdirektivets genomförande och betydelse för svenskt vidkommande hanterades genom regeringens proposition 2014/15:77 och betänkandet Ds 2014:14.

I stort ansågs det föreligga en normharmoni mellan direktivet och den inhemska rätten.²²⁰ Implementeringen medförde dock vissa förändringar. Bland annat infördes en stärkt rätt till översättning och tolk i den svenska rättsprocessen. Avseende rätten till information i det egna ärendet som stadgas i artikel 6 i brottsofferdirektivet infördes också flera bestämmelser i FUK om målsägandens rätt till information, stöd, deltagande i förfarandet och individuella skyddsbedömningar.²²¹ Implementeringen medförde också att domstolen numera har en lagstadgad underrättelseskyldighet mot målsäganden avseende tid och plats för sammanträde i rätten. Detta oberoende av om hen ska närvara eller är part i målet eller inte.²²²

I likhet med artikel 47(3) i EU-stadgan finns det, vilket nämndes tidigare, en rätt till rättshjälp i artikel 13 i brottsofferdirektivet. Som noteras i litteraturen i förhållande till EU:s primärrätt, är rättshjälp en processuell

²¹⁶ Notera att det i direktivet kallas sekundär *viktimisering*, men innebörden är densamma som den som i avsnitt 2.5 har beskrivits som sekundär traumatisering.

²¹⁷ Se punkterna 9, 17, 46, 52, 53, 54, 55, 57, 58 i skälen till brottsofferdirektivet.

²¹⁸ Se punkterna 9, 55 och 57–58 i skälen till brottsofferdirektivet.

²¹⁹ Se artikel 288 FEUF; Se även Bernitz och Kjellgren (2022) s. 57–58.

²²⁰ Prop. 2014/15:77 s. 1.

²²¹ Ds 2014:14 s. 79–85; Prop. 2014/15:77 s. 23–26; Se exempelvis 13 c–e §§ FUK som avser målsägandens rätt till underrättelse om misstänkts frihetsberövande, information om åtal och skriftlig bekräftelse av anmälan om brott som gjorts i ärendet.

²²² Prop. 2014/15:77 s. 21 och s. 23–26; Se även 20 kap. 15 a § RB.

rättighet vars syfte är att göra rätten till domstolsprövning effektiv.²²³ I samband med implementeringen av brottsofferdirektivet konstaterades det i de svenska förarbetena att rätten till juridisk hjälp som innefattas i artikel 13 är hänförlig till målsägandebiträdet.²²⁴ I artikeln framgår det vidare att brottsoffer ska säkerställas tillgången till rättshjälp när *de är part i det straffrättsliga förfarandet*. Rätten är alltså i och med denna formulering begränsad till de fall då målsäganden, vid sidan av åklagaren, för en ansvarstalan. Detta eftersom målsäganden genom talan om enskilt anspråk enbart blir part till tvistemålet, men inte brottmålet.²²⁵

I likhet med vad doktrinen påpekar i förhållande till artikel 47(3) i EU-stadgan, finns det dock inte en ovillkorlig rätt till rättshjälp genom artikel 13 och därmed inte heller till målsägandebiträdet.²²⁶ I den andra meningen i artikel 13 framgår nämligen att villkoren för tillgången till rättshjälp ska fastställas i den nationella rätten. Det är alltså upp till medlemsstaterna själva att utforma villkoren för rättshjälp, vilket i praktiken gör att den blir svag. Villkor, som att målsäganden i vissa fall ska stå för en del av kostnaden för sitt rättsliga biträde själv, är därför inte *som utgångspunkt* ett hinder för att medlemsstaten ska anses uppfylla sina skyldigheter enligt artikeln.²²⁷

Med detta i åtanke konstaterades det i de svenska förarbetena, i samband med implementeringen av brottsofferdirektivet, att Sverige uppfyllde sina skyldigheter enligt artikeln med hänvisning till det stöd som ges genom lagen om målsägandebiträdet, åklagarens skyldigheter och lagen om rättshjälp.²²⁸ Begränsningen av målsägandebiträdet i hovrätten, vilket infördes cirka 4 år efter denna bedömning, torde därför inte heller strida mot nuvarande direktiv eftersom det finns en rätt, om än begränsad, till målsägandebiträde för de fall målsäganden för en ansvarstalan.²²⁹

5.3 EU-kommissionens förslag om ändring av brottsofferdirektivet

EU-kommissionens förslag om ändring av brottsofferdirektivet presenterades i juli 2023 och utgör en del av EU:s strategi för att stärka brottsoffers rättigheter som är avsedd att pågå under 2020–2025. Skälet till

²²³ Lebeck (2016) s. 679.

²²⁴ Ds 2014:14 s. 141.

²²⁵ Se avsnitt 3.4.2.2.

²²⁶ Lebeck (2016) s. 679.

²²⁷ Se Lebeck (2016) s. 679 som i förhållande till artikel 47(3) i EU-stadgan noterar villkoren dock inte får innebära att kärnan till rätten till domstolsprövning undergrävs och att villkoren måste ha legitima syften.

²²⁸ Ds 2014:14 s. 140–142.

²²⁹ Se avsnitt 4.2.

både strategin och kommissionens förslag har framförallt varit att brottsoffer, trots de framsteg som gjorts med implementeringen av direktivet, fortfarande upplever svårigheter med att utöva sina rättigheter.²³⁰ Framförallt har det konstaterats att de upplever problem med att få till rättslig prövning på grund av brist på information, otillräckligt stöd och bristfälligt skydd inom medlemsstaterna. I och med detta har det konstaterats att brottsoffer inom EU ofta upplever sekundär traumatisering i samband med rättsprocessen.²³¹ I linje med vad som nämnts tidigare i denna uppsats framhålls också att bristerna riskerar leda till dels bristande förtroende för de nationella rättsystemen, dels underrapportering av brott.²³²

EU-kommissionen hävdar i sin motivering till ändringen att problemen med den praktiska tillämpningen av rättigheterna bland annat kan härledas till att de är för vagt formulerade och att medlemsstaterna därmed ges en betydande grad av flexibilitet vid införlivandet av direktivet.²³³ Mot bakgrund av detta har det ansetts vara nödvändigt att precisera de befintliga rättigheterna, men också att införa nya artiklar. I det aktuella förslag återges därför omfattande ändringar vars avsikt är att stärka brottsoffrets rättigheter och behov både inom och utanför det förfarandet. Det rör sig exempelvis om en utökad tillgång till information, specialstöd, effektiv rättslig prövning, rättsmedel och individanpassade skyddsåtgärder.²³⁴

En inledande behandling av EU-kommissionens ändringsförslag av brottsofferdirektivet och dess inverkan på svensk rätt presenterades i Regeringskansliets faktapromemoria under senare delen av 2023. I den preliminära bedömningen menades att svensk lagstiftning i huvudsak var i enlighet med ändringarna även om närmare analys ansågs vara nödvändig för vissa artiklar.²³⁵ Liknande bedömningar kan även ses hos en del av de remissinstanser som yttrat sig över faktapromemorian och direktivet. Det finns dock de som menar att ändringarna medför att 2018 års lagreform av målsägandebiträdets förordnande i högre rätt bör ändras.²³⁶

I förslaget har det inte gjorts någon ändring av artikel 13, vilket som nämnts ovan, berör rättshjälp och därmed även rätten till

²³⁰ Meddelande från kommissionen till Europaparlamentet, rådet, Europeiska ekonomiska och sociala kommittén och Regionkommittén, EU-strategi för brottsoffrets rättigheter (2020–2025), COM(2020) 258 final av den 24 juni 2020 s. 2–3; Se även COM(2023) 424 final av den 12 juli 2023 s. 1.

²³¹ COM(2020) 258 final av den 24 juni 2020 s. 2.

²³² Se avsnitt 2.5; COM(2023) 424 final av den 12 juli 2023 s. 2.

²³³ COM(2023) 424 final av den 12 juli 2023 s. 3.

²³⁴ COM(2023) 424 final av den 12 juli 2023 s. 13–21.

²³⁵ Faktapromemoria 2022/23:FPM132 s. 4–5.

²³⁶ Åklagarmyndigheten, remissvar av EU-kommissionens förslag till direktiv om ändring av brottsofferdirektivet s. 1; Se även Sveriges advokatsamfund, remissvar av EU-kommissionens förslag till direktiv om ändring av brottsofferdirektivet s. 2–3.

målsägandebiträdet. Som Brottsofferjouren framhåller i sitt remissvar utgör detta en brist i förslaget eftersom biträdet fyller en viktig funktion för brottsoffrets intressen i det rättsliga förfarandet.²³⁷ Begränsningarna som föreligger för rätten till rättshjälp genom nuvarande formulering av artikel 13 är också ett tillkortakommande som kritiserats av Europaparlamentet och Europeiska unionens byrå för grundläggande rättigheter. Mot bakgrund av detta har Europaparlamentet uppmanat medlemsstater att främja tillgången till rättshjälp för att bättre tillvarata brottsoffrens intressen.²³⁸

Det finns dock andra ändringar som remissinstanserna påpekar kan ha betydelse för begränsningen av målsägandebiträdet. Det rör sig bland annat om förslagets *artikel 10a* vilken stadgar en rätt till hjälp i domstol och *artikel 10b* som ger en rätt till omprövning av vissa beslut som fattats under domstolsförfarandet. Likaså nämns *artikel 22* som avser brottsoffrets rätt till en individuell bedömning av skyddsbehov inom förfarandet och *artikel 26d* som föreskriver tillgången till ett effektivt rättsmedel vid överträdelser av rättigheterna i direktivet.²³⁹ Att artikel 10b och artikel 22 behöver en djupare analys i förhållande till svensk rätt framhålls även i faktapromemorian – dock påtalas inget samband till målsägandebiträdet.²⁴⁰

5.3.1 Artikel 10a i förslaget

Både 10a och 10b är nya artiklar vilka har för avsikt att bättre säkerställa att brottsoffer har effektiv tillgång till rättslig prövning. Vad som åsyftas är att brottsoffrens deltagande ska förbättras och underlättas så att de bättre kan få sin röst hörd, men också att sekundär och upprepad traumatisering på grund av förfarandet ska undvikas.²⁴¹ Rätten som följer av 10a är därför att medlemsstaterna ska inrätta hjälp i domstolens lokaler för att ge brottsoffer information och emotionellt stöd. Stödet som uttrycks i artikeln påminner på sätt och vis hjälp av sådant slag som typiskt sett faller in under målsägandebiträdets uppdrag, men sett till kommissionens motivering till artikeln uttrycks skyldigheten i förhållande till domstolens personal. Om än otydligt, så framgår det som att stödet är avsett att täcka de fall då brottsoffret *inte* åtföljs av ett rättsligt ombud.²⁴²

²³⁷ Brottsofferjouren, remissvar av EU-kommissionens förslag till direktiv om ändring av brottsofferdirektivet s. 3.

²³⁸ Europaparlamentets resolution av den 30 maj 2018 om genomförandet av direktiv 2012/29/EU om fastställande av miniminormer för brottsoffrets rättigheter och för stöd till och skydd av dem (2016/2328(INI)) s. 6; FRA (2019) s. 65–68.

²³⁹ COM(2023) 424 final av den 12 juli 2023 s. 13–21; Se Åklagarmyndigheten, remissvar av EU-kommissionens förslag till direktiv om ändring av brottsofferdirektivet s. 1; Se även Sveriges advokatsamfund, remissvar av EU-kommissionens förslag till direktiv om ändring av brottsofferdirektivet s. 2–3.

²⁴⁰ Faktapromemoria 2022/23:FPM132 s. 4–5.

²⁴¹ COM(2023) 424 final av den 12 juli 2023 s. 17–16.

²⁴² COM(2023) 424 final av den 12 juli 2023 s. 17 och 30.

5.3.2 Artikel 10b i förslaget

Som framgår av EU-kommissionens förslag innebär artikel 10b att brottsoffer utan dröjsmål ska informeras om beslut som fattas under domstolsförfarandet om det berör dem direkt. De ska också ges en *rätt till omprövning* av sådana beslut. Rätten till omprövning ska enligt förslaget åtminstone innefatta beslut om tolkning enligt artikel 7(1) och beslut om skyddsåtgärder i rättsprocessen enligt artikel 23(3).²⁴³ Skydd som ges enligt den senare artikeln rör olika åtgärder för att målsäganden ska kunna undvika kontakt med den tilltalade under förfarandet. Det inkluderar åtgärder för att undvika visuell kontakt, möjligheten att höras utanför rättssalen, medhörning och beslut om att höras bakom stängda dörrar.²⁴⁴

Som nämnts ska både målsägandebiträdet och åklagaren verka för att målsäganden känner sig trygg i processen även om den senare till viss mån är rättsligt begränsad på grund av objektivitetsprincipen. Båda har därför möjlighet att framföra skyddsbehov av de slag som följer av artikel 23(3).²⁴⁵ Det finns dock ingen möjlighet enligt svensk lagstiftning att ompröva dessa beslut då de fattas under handläggningen eller i samband med huvudförhandlingen. Beslut om skyddsåtgärder är inte heller sådana som enligt svensk processrätt kan överklagas särskilt.²⁴⁶ Rätten till omprövning som följer av EU-kommissionens förslag skulle därför, som två remissvar påpekar, kräva en ändring av rättegångsbalken.²⁴⁷ Hur en sådan omprövning av besluten ska utformas berörs dock inte i förslaget då EU-kommissionen har överlämnat ansvaret till medlemsstaterna.²⁴⁸ Förfarandets utformning har inte heller kommenterats i faktapromemorian.

5.3.3 Artikel 22 i förslaget

Beslut som i ett senare skede kan ge upphov till omprövning enligt nysnämnda artikel 10b, ska fattas först efter en *individuell bedömning av brottsoffrets behov* vilket regleras i artikel 22. Artikeln som redan i sin tidigare lydelse gav uttryck för nationella myndigheters skyldighet att beakta brottsoffrets skyddsbehov inom förfarandet, inklusive de som föreskrivs i ovannämnda artikel 23(3), har genom EU-kommissionens förslag kommit till att utvidgas. Det grundläggande syftet med artikeln är

²⁴³ COM(2023) 424 final av den 12 juli 2023 s. 17 och 30.

²⁴⁴ Artikel 23(3) i brottsofferdirektivet.

²⁴⁵ Se avsnitt 3.4.2.1 och 4.3.

²⁴⁶ Se 49 kap. 3 § 2 st och 54 kap. 5 § RB.

²⁴⁷ Borås tingsrätt, remissvar av EU-kommissionens förslag till direktiv om ändring av brottsofferdirektivet s. 1–2; Östersunds tingsrätt, remissvar av EU-kommissionens förslag till direktiv om ändring av brottsofferdirektivet s. 1.

²⁴⁸ COM(2023) 424 final av den 12 juli 2023 s. 30.

att anpassa stödet och skyddet för att undvika uppkomsten av sekundär traumatisering på grund av brottsoffrets medverkan i rättsprocessen.²⁴⁹

Ändringen liknar på många sätt sin föregående lydelse och belyser olika faktorer som är av vikt vid en individuell bedömning för att därigenom fastställa de åtgärder som är lämpliga under förfarandet i det enskilda fallet. Till skillnad från tidigare lydelse, som enbart avsåg skyddsbehov, föreskrivs dock också att bedömningen ska ta hänsyn till om det föreligger *stödbehov*.²⁵⁰ Visserligen kan detta föra tankarna till målsägandebiträdet som utgör ett avgörande stöd inom rättsprocessen. Vad som avses enligt EU-kommissionens förslag är emellertid sådant emotionellt och psykologiskt stöd som erbjuds hos stödverksamheter. Dessutom antyds det i förslaget att bedömningen av stödbehov, till skillnad från bedömningen av skyddsåtgärder, inte ska göras hos domstolen utan snarare av psykologer på stödverksamheterna.²⁵¹

En ytterligare ändring som föreslås av EU-kommissionen är att bedömningen av skydds- och stödbehov ska göras *regelbundet av behöriga myndigheter*. Något krav på regelbundenhet förekom inte i den tidigare lydelsen och antyder på en striktare skyldighet för medlemsländer att fullfölja bedömningen genom hela förfarandet. Villkoren för förfarandet överlämnas dock till medlemsstaten att utforma.²⁵² Här kan det konstateras att målsägandebiträdet har en begränsad betydelse för bedömningen av stöd i och med att det förfarandet inte tycks utgöra en del av domstolsförfarandet. Däremot kan målsägandebiträdet ha viss betydelse då denne kan uppmärksamma behörig myndighet på skyddsåtgärder som ingår i artikeln och som kan behövas under förfarandet. Detta är dock en uppgift som även faller inom åklagarens arbetsuppgifter om denne företräder målsäganden i domstolsförfarandet.

5.3.4 Artikel 26d i förslaget

En sista ändring som noterats ha betydelse i sammanhanget är den som återfinns i den rubricerade artikeln. Artikeln är helt ny och innefattar en skyldighet för medlemsstater att säkerställa att brottsoffer har *tillgång till effektivt rättsmedel* enligt nationell rätt om deras rättigheter i direktivet kränks.²⁵³ Bortsett från att artikeln påpekas garantera en mer effektiv

²⁴⁹ Artikel 22 i brottsofferdirektivet; jfr. COM(2023) 424 final av den 12 juli 2023 s. 31–32.

²⁵⁰ Artikel 22 i brottsofferdirektivet; jfr. COM(2023) 424 final av den 12 juli 2023 s. 31–32.

²⁵¹ COM(2023) 424 final av den 12 juli 2023, se skäl 10 på s. 25 och s. 31 där den nya artikel 22(1) hänvisar till den ändrade artikel 9 på s. 29 som avser stödet.

²⁵² COM(2023) 424 final av den 12 juli 2023, se artikel 22(7) på s. 32 och s. 18–19.

²⁵³ COM(2023) 424 final av den 12 juli 2023 s. 35.

tillgång till direktivets rättigheter anför EU-kommissionen även att den garanterar den inom EU-rätten så kallade *effektivitetsprincipen*. Vad som menas är att medlemsstater ska anpassa nationell lagstiftning, så att den inte gör det orimligt svårt eller i praktiken omöjligt att utöva de rättigheter som följer av unionsrätten.²⁵⁴

Innebörden av effektivt rättsmedel framgår inte av kommissionens förslag. Det framgår enbart att det ska finnas tillgängligt vid en kränkning. Om effektivt rättsmedel inom EU-rätten konstaterar Bernitz och Kjellgren att detta brukar förstås som den enskildes möjlighet att överklaga beslut till en oberoende domstol på ett sätt som möjliggör en effektiv prövning av en rättighet eller ett anspråket.²⁵⁵ Med beaktande av rätten till effektivt rättsmedel som föreskrivs i artikel 47 i EU-stadgan påpekar Lebeck att EU-rätten generellt inte föreskriver en specifik typ av rättsmedel som ska vara tillgängliga för en viss typ av rättsligt anspråk utan enbart att de ska vara effektiva.²⁵⁶ I likhet med detta kommenterar också EU-kommissionen i sitt förslag att tillgängligt rättsmedel ska vara lämpligt för den specifika rättigheten.²⁵⁷ Det handlar alltså om tillgången till en tillfredsställande prövning av en påstådd kränkt rättighet. Exempel på rättsmedel kan bland annat vara möjlighet till sanktion, kompensation, omprövning eller hävning.²⁵⁸

5.4 Påverkan på begränsningen i LOM?

Som konstaterats inledningsvis är brottsofferdirektivets grundläggande syfte att genom tillförsäkrandet av bland annat stöd, skydd och information, stärka brottsoffrets möjlighet att tillvarata sina intressen inom det straffrättsliga förfarandet. Att målsägandebiträdets roll är betydelsefull för detta syfte cementeras vidare genom rätten till rättshjälp i artikel 13. I och med att rätten begränsas till de fall då målsäganden är part i det straffrättsliga förfarandet och att den kan villkoras i den inhemska rätten är den dock svag. Som konstaterades redan i slutet av avsnitt 5.2.1 finns det därför inget som talar för att begränsningen som följer i LOM skulle utgöra ett hinder för Sveriges efterlevnad av nuvarande brottsofferdirektiv. Detta eftersom det inte är uteslutet att målsäganden kan få en rätt till målsägandebiträdet för de fall denne vill föra en ansvarstalan i hovrätten.

²⁵⁴ COM(2023) 424 final av den 12 juli 2023 s. 20; Bernitz och Kjellgren (2022) s. 139.

²⁵⁵ Bernitz och Kjellgren (2022) s. 180.

²⁵⁶ Lebeck (2016) s. 364–636.

²⁵⁷ COM(2023) 424 final av den 12 juli 2023 s. 19.

²⁵⁸ Lebeck (2016) s. 364–636; Bernitz och Kjellgren (2022) s. 180.

Även om begränsningarna i artikel 13 har kritiserats på EU-nivå, inkluderar inte EU-kommissionens förslag någon utvidgning av rätten till rättshjälp. Detta trots att syftet med förslaget har varit att eliminera de brister som föreligger i nuvarande brottsofferdirektiv. Bland de ändringar som påpekats kunna påverka begränsningen i LOM sågs bland annat artikel 10a som stadgar en rätt till hjälp i domstol. Till skillnad från bedömningen i remissvaren är det, utifrån informationen under avsnitt 5.3.1, inte troligt att den nu nämnda artikeln öppnar upp för en ökad möjlighet till målsägandebiträdet i hovrättsprocessen. Detta eftersom artikeln snarare stadgar ett substituerande stöd till biträdet som ska tillhandahållas av domstolspersonal.

En liknande slutsats aktualiseras även i förhållande till de ändringar som gjorts avseende artikel 22 och rätten till en individuell bedömning av skyddsbehov och stödbehov. De stödbehov som numera kan göras gällande genom EU-kommissionens förslag har förvisso liknande egenskaper till de som omfattas av målsägandebiträdets kurativa stöd, men som sågs ovan är tanken att detta ska tillhandahållas hos stödverksamheter, inte biträdet. Inte heller det faktum EU-kommissionen nu föreslår en mer kontinuerlig bedömning av behoven kan sägas ge upphov till att möjligheten till målsägandebiträde måste utökas i hovrättsprocessen. Som nämndes kan biträdet ha betydelse då denne kan uppmärksamma den behöriga myndigheten, det vill säga domstolen, på eventuella skyddsbehov som uppstår under förfarandet. Detta är emellertid något som även åklagaren kan göra inom ramen för sitt uppdrag. Vidare torde varken åklagaren eller målsägandebiträdet ha någon inverkan eller betydelse för bedömningen av stödbehov eftersom detta förfarande som utgångspunkt sker utanför ramen för rättsprocessen i domstolen enligt förslaget. Det finns alltså inget som tyder på att begränsningen i LOM inte korrelerar med ändringarna.

Som sågs ovan gör både artikel 10b och artikel 26d i förslaget gällande en tillgång till rättsmedel. I båda fallen har utformningen av förfarandet överlämnats till medlemsstaterna. Hur det kommer se ut för svenskt vidkommande har inte kommenterats i faktapromemorian. Detta medför dessvärre att bedömningen av dess påverkan på begränsningen i LOM blir knapphändig. Dock kan det noteras att givet att omprövningen av ett beslut enligt artikel 10b skulle ske inom ramen för hovrättsprocessen, är det inte otänkbart att målsäganden skulle vara i behov av ett målsägandebiträde för att på ett lämpligt sätt bevaka sitt intresse av skydd. Om en sådan omprövning aktualiseras först i hovrätten och ett målsägandebiträde inte är förordnat, skulle ansvaret eventuellt kunna hamna hos åklagaren. Detta skulle dock bli problematiskt i och med att åklagaren inte är målsägandens

ombud.²⁵⁹ Vidare kan objektivitetsplikten medföra problem vid ett sådant scenario eftersom plikten förhindrar åklagaren från att ge målsäganden mer ingående hjälp vilket skulle kunna behövas för att på lämpligt sätt genomföra en omprövning.

Bedömningen av om artikel 26d ger upphov till att målsägandebiträdets förordnande bör utvidgas i hovrätten beror, i likhet med artikel 10b, på hur förfarandet vid en eventuell överträdelse av direktivrättigheterna, hade sett ut i den nationella rätten och vilka rättsmedel som aktualiseras. Givet att en kränkt rättighet skulle prövas inom det straffrättsliga förfarandet och frågan aktualiseras under hovrättsprocessen, hade detta kunnat resultera i att målsäganden är i behov av hjälp. Detta torde dock framförallt vara relevant vid de beslut som avser skyddsåtgärder vilket nämnts under artikel 10b. Om målsäganden inte har ett målsägandebiträde i hovrättsprocessen aktualiseras alltså återigen de ovannämnda problem som föreligger för relationen mellan åklagaren och målsäganden samt objektivitetsplikten.

Mot bakgrund av detta går det inte att med säkerhet svara på om artikel 10b och 26d kräver att målsägandens rätt till biträde i hovrätten *måste* utvidgas. Däremot kan det ifrågasättas om inte rätten *bör* gälla även i högre rätt för att bevaka målsägandens intresse på ett *lämpligt sätt* utifrån den ordning som gäller i svensk rätt. Viktigt att notera är dock att skyddsåtgärderna sällan torde göras gällande i hovrättsprocessen i och med att målsäganden, till följd av EMR-reformen, oftast inte behöver närvara vid förhandlingen. Att utöka rätten till målsägandebiträdet på grund av ovanstående artiklar torde därför enbart aktualiseras för de fall det kan antas att målsäganden kommer behöva höras under huvudförhandlingen.

²⁵⁹ Se avsnitt 4.3.

6 Analys och slutsatser

6.1 Inledning

I detta kapitel diskuteras huvudinnehållet och slutsatserna som framkommit vid behandlingen av uppsatsens frågeställningar. För att illustrera det i uppsatsen anlagda brottsofferperspektivet kommer insikterna från de tre sista frågeställningarna diskuteras i ljuset av de slutsatser och teoretiska utgångspunkter som lyftes fram vid behandlingen av den första frågeställningen. För att bättre förstå begränsningens påverkan på målsäganden, diskuteras inledningsvis rätten till målsägandebiträde i förhållande till dessa behov och perspektiv, sedan behandlas begränsningen utifrån samma aspekter. Vid diskussionen om begränsningen av målsägandebiträdet behandlas även vilka konsekvenser lagreformen innebär. Detta följs av en diskussion om brottsofferdirektivet och EU-kommissionens föreslagna ändringar i förhållande till begränsningen av målsägandebiträdet. Avslutningsvis, framförs några kortfattade slutsatser i kapitlets sista avsnitt.

6.2 Målsägandebiträdets betydelse för behoven och rättvisan

När det kommer till brottsoffrets behov och perspektiven på rättvisa, kan det konstateras att det inte finns någon egentlig skiljelinje mellan vad som utgör behov i processen och vad som annars är att betrakta som aspekter av rättvisan. Ytterst präglas både behoven och synen på rättvisa av brottsoffrets vilja och möjlighet av att bli inkluderad, delaktig och bemött på ett värdigt sätt. I forskningen om brottsoffrets behov avsåg aspekter i detta exempelvis tillgången till stöd och information samt kontinuerlig kontakt med aktörer i rättsprocessen. Liknande resonemang framgick även beträffande brottsoffrets syn på rättvisa. Med utgångspunkt i den kalejdoskopiska rättvisans rättviseteman återspeglades detta framförallt i faktorerna avseende erkännande, värdighet, röst, samhörighet och konsekvens.

Enligt redogörelsen av både rättsutvecklingen och tillgången till målsägandebiträdet har skälen för införskaffandet av biträdet varit att stärka målsägandens ställning och möjliggöra dennes medverkan i processen. Det finns alltså en klar koppling mellan lagstiftningens skäl och brottsoffrets behov av en möjlighet att vara delaktig. Vidare sågs det att tillgången till biträde i huvudsak tillkommer den som är direkt utsatt för brottet, men att närstående kan ges en rätt i undantagsfall vid mål avseende mord.

Beträffande rätten till målsägandebiträde är denna, trots successiva utvidgningar, fortsatt begränsad till särskilt allvarlig brottslighet såsom sexualbrott, våldsbrott och annan brottslighet som kan föranleda ett fängelsestraff. Till detta tillkommer också att förutsättningarna för rätten skiljer sig åt mellan de olika brottskategorierna. Det sågs exempelvis att det föreligger en presumtion för en rätt till biträde vid sexualbrott, medan det för de två senare kategorierna krävs en behovsprövning. Att rätten är begränsad kan i sig ses som problematiskt utifrån brottsoffrets perspektiv. Samtidigt måste noteras att gränsdragningen inte är helt orimlig eftersom stöd *generellt sett* är som mest angelägen vid just denna typ av brottslighet enligt den viktimologiska forskningen. Detta då konsekvenserna av denna typ av brott ofta kan vara sådana att de påverkar brottsoffrets möjlighet att vara delaktig i rättsprocessen.²⁶⁰ Som en reflektion av detta sågs också vid redogörelsen av lagstiftningen, att en gemensam faktor för rätten utifrån både gränsdragningen och behovsprövningarna, är att målsägandebiträde framförallt förespråkas för de fall då brottet inneburit en svår integritetskränkning och då det finns en risk för sekundär traumatisering i processen.²⁶¹

Mycket av det som framgått i förhållande till målsägandebiträdets uppdrag är sådant som knyter an till både behoven och synen på rättvisan. Detta får i sig ses som självklart mot bakgrund av skälen till rätten, men också med beaktande av att bitrådets grundläggande uppgift är att tillvarata målsägandens intressen och lämna stöd och hjälp.²⁶² Med hänvisning till den kalejdoskopiska rättvisan kan det exempelvis konstateras att enbart det faktum att målsäganden har ett eget biträde cementerar att denne beaktas och tas på allvar i processen, vilket på sätt och vis återspeglar *erkännande som rättvisa*. Det går också att utläsa en direkt koppling mellan innebörden av målsägandebiträdets uppdrag och *samhörighet som rättvisa*, vilken framhåller vikten av stöd vid interaktioner inom rättsprocessen.

Mot bakgrund av målsägandebiträdets uppdrag att bistå med kurativt och juridiskt stöd finns också tydliga kopplingar till andra rättviseteman. Att bitrådet, inom ramen för det kurativa stödet, har som uppgift att underlätta målsägandens delaktighet och minska påfrestningarna i processen, knyter exempelvis tydligt an till *rättviseteman* om *röst* och *värdighet*. Båda aspekterna aktualiseras även i förhållande till bitrådets vidsträckt skyldighet att bistå med information och personligt stöd under förfarandets gång. Likaså ses innebörden av *värdighet* i bitrådets skyldighet att säkerställa att målsäganden bemöts på ett respektfullt sätt i processen och i skyldigheten att påtala skyddsåtgärder inom förfarandet.

²⁶⁰ Se avsnitt 2.2.

²⁶¹ Se avsnitt 3.3.2 och 3.5.

²⁶² Se avsnitt 3.4.2.

Det juridiska och kurativa stödet reflekteras också i *konsekvens som rättvisa*. Detta eftersom målsäganden genom tillgången till stödet ges en bättre möjlighet att, inte minst på ett juridiskt plan, uttrycka sig över den tilltalades *ansvar* och *skuld* för de fall denne för talan i målet. Någon egentlig koppling mellan biträdet och *prevention som rättvisa* kan dock inte anses föreligga i och med att denna aspekt främst tycks aktualiseras på samhällslig nivå.²⁶³

6.3 Begränsningens påverkan på målsägandens behov och rättvisa

En slutsats som kan dras utifrån föregående redogörelse är att målsägandebiträdet utgör en central figur för att tillgodose målsägandens behov och uppfattning av rättvisa. Det förefaller därför också som en naturlig följd att en eventuell begränsning av en sådan rätt också medför en negativ påverkan på målsäganden. Samtidigt kan diskussionen inte stanna här. För att ge en fullständig bild av begränsningens påverkan är det också viktigt att belysa i vilken mån målsägandens behov och syn på rättvisa kommer till uttryck i hovrättsprocessen och i vilken utsträckning möjligheten att tillgodose dessa intressen i så fall hindras till följd av begränsningen av rätten till målsägandebiträde.

Som sågs innebär begränsningen som nu gäller i hovrätten att målsäganden inte längre har en automatisk rätt till målsägandebiträde för de fall åklagaren eller den tilltalade överklagar den lägre instansen dom i ansvarsdelen. Lagändringen föranleddes av det faktum att målsäganden oftast inte behöver närvara vid huvudförhandlingen i hovrätten, oavsett partsställning, på grund av de ändringar som skett efter EMR-reformen. Vidare framgick det i skälen till ändringen att åklagaren vanligtvis kan föra målsägandens talan om enskilt anspråk eftersom det oftast är mer renodlat i samband med hovrättsprocessen. Ytterst menades det alltså att målsägandebiträdet förlorat sin funktion under hovrättsprocessen. Följaktligen består begränsningen i hovrätten av en behovsprövning för vilken domstolen ska beakta ifall målsäganden ska höras i rätten, vad som prövas avseende det enskilda anspråket eller om det finns särskilda skäl.²⁶⁴

Så vad kan egentligen sägas om detta utifrån målsägandens perspektiv? Inledningsvis kan det konstateras att det ligger en viss sanning i att bitrådets funktion har fallit bort även utifrån de aspekter som finns i den kalejdoskopiska rättvisan. För de fall målsäganden inte behöver närvara vid förhandlingen försvinner exempelvis bitrådets betydelse som kan ses i

²⁶³ Se avsnitt 2.4.5.

²⁶⁴ Se avsnitt 4.2–4.2.2.

värdighet som rättvisa vad gäller behovet av respektfullt bemötande och skydd under förhandlingen. Vidare ska det noteras att åklagaren också har möjlighet att påpeka sådana åtgärder för de fall målsäganden trots allt behöver infinna sig vid huvudförhandlingen.

Det är också viktigt att skilja på de negativa effekter som följer av begränsningen i LOM och de som följer av EMR-reformen. Precis som hovrättsråden nämnde i Domstolsverkets utredning är exempelvis påverkan på målsägandens ställning och möjlighet till delaktighet, i första hand hänförlig till EMR-reformen. Samtidigt får lagändringen i LOM anses ha spätt på effekten. Som remissinstanserna påpekade, riskerar begränsningen nämligen att ytterligare införliva en känsla hos brottsoffret av att inte vara en viktig del av processen.²⁶⁵ Här vill jag också mena att förlorandet av målsägandebiträdet innebär att den symbolik om *erkännande som rättvisa* som ombudet annars kan sägas ha återspeglat nu har försvunnit.

Vad gäller behovsprövningen så kan den vid en första anblick anses som rimlig i förhållande till brottsoffrets intressen. För att återknyta till behovet av delaktighet och även *röst* samt *konsekvens som rättvisa*, så framgick det i utredningen av 1 a § LOM att målsäganden kan få ett biträde om denne aktivt driver en talan om ansvar. Detsamma gäller för de fall ytterligare prövning krävs avseende det enskilda anspråket om det är komplext. Det senare gäller framförallt i förhållande till sexualbrott i och med den presumtion som gäller till följd av NJA 2018 s. 922.²⁶⁶ Samtidigt är det viktigt att poängtera att rätten till målsägandebiträde tillämpas restriktivt utifrån behovsprövningen. Som konstaterades i avsnitt 4.2.2 och 4.6 innebär nämligen kravet på en helhetsbedömning som gäller vid behovsprövningen i 1 a § LOM att målsäganden kan nekas målsägandebiträde även om en omständighet föreligger enligt paragrafen. Vidare noterades också att behovsprövningen enbart tar sikte på omständigheter av juridisk natur som kan föreligga vid förhandlingen. Därav finns det ingen möjlighet till målsägandebiträde för de fall målsäganden enbart har behov av stöd av mer kurativ natur. Detta är i sig motsägelsefullt med hänsyn till att tidigare förarbeten påpekat att sådant stöd är en viktig del av bitrådets uppdrag både inom och utanför förhandlingen.

Som sågs innebär allt detta att åklagaren som huvudregel för målsägandens talan om enskilt anspråk i hovrättsprocessen. Problemet med detta är att åklagaren inte har samma skyldigheter gentemot målsäganden eftersom denne inte agerar som ombud. Åklagaren har inte heller samma möjlighet att bistå med varken juridiskt eller kurativt stöd, framförallt på grund av

²⁶⁵ Se avsnitt 4.4.1.

²⁶⁶ Se avsnitt 4.2.2. och presumtionen om "uppenbart obehövligt".

objektivitetsplikten, men i Domstolsverkets utredning framgick även att detta beror på tidsbrist. Med hänsyn till hovrättsprocessen utformning torde det dock finnas ett mindre behov av juridiskt stöd i och med att anspråket i de flesta fall blir utrett redan i tingsrätten. I och med detta kan det argumenteras för att målsägandens rättvisa utifrån *röst* och *konsekvens* fortfarande kvarstår i hovrättsprocessen i och med att hen har haft möjlighet att yttra sig i målet även om detta skett i tingsrätten och inte i hovrätten.

Det finns dock ett fortsatt behov av kurativt stöd, oberoende av om målsäganden ska närvara i huvudförhandlingen eller inte. Detta uttrycks tydligt i både Domstolsverkets utredning och i undersökningen av avslagsbesluten. Som framgick i den senare undersökningen avsåg det framförallt ett behov mer ingående stöd och informationsförmedling mot bakgrund av påfrestningar som var hänförliga dels till brottet, dels till förfarandet i sig. Som jag konstaterade redan tidigare i uppsatsen är det framförallt här problemet ligger med nuvarande begränsning i LOM.²⁶⁷ Som framgick under *värdighet som rättvisa* och utifrån Shaplands studie av behov i processen, utgör nämligen tillgången till information och kontinuerlig kontakt, det kanske mest centrala för brottsoffret i det straffrättsliga förfarandet. Liknande slutsatser kan också dras i förhållande till *samhörighet som rättvisa* i och med att målsäganden inte längre har någon hjälp vid interaktioner inom rättsprocessen.

6.4 Begränsningens konsekvenser

Som får förstås utifrån föregående analys har brottsoffrets roll gradvis blivit nedmonterad inom hovrättsprocessen. Det började med EMR-reformen och fortsatte med begränsningen av rätten till målsägandebiträde genom ändringen i LOM. Problemet med den senare är att målsäganden inte längre får det stöd som kan behövas. Som sågs i utredningen av avslagsbesluten är det dock inte alla målsäganden som behöver sådant stöd. Men för de som behöver detta innebär begränsningen att behoven och perspektivet på rättvisa påverkas negativt samt att processen kan upplevas som otillfredsställande och exkluderande.

I och med att målsägandens behov och intressen numera åsidosätts i hovrättsprocessen föreligger också en risk för sekundär traumatisering. Med hänvisning till vad som konstaterades under avsnitt 2.5 riskerar hovrättsprocessen att försvåra traumat och förstärka offerrollen istället för att införliva känslan av upprättelse och möjlighet att lägga det inträffade bakom sig. Som sågs kan detta också medföra en risk för sekundär

²⁶⁷ Se avsnitt 4.6

viktimisering, vilket består av olika negativa psykosociala följder vilka kan påverka målsägandens vardagliga liv.

Problem av detta slag kan också medföra konsekvenser för rättsväsendet i allmänhet.²⁶⁸ Bland annat kan det leda till misstro för rättssystemet, men det kan också påverka brottsoffrens anmälningbenägenhet av brott. Huruvida begränsningen i LOM medför sådana konsekvenser är dock svårt att svara på med säkerhet. Även om det inte kan uteslutas, vill jag dock mena att sannolikheten för att anmälningbenägenheten påverkas är mindre trolig. Detta eftersom det, mot bakgrunden av vad som framgick i föregående avsnitt, fortfarande finns ett visst mått av rättvisa i systemet och för att begränsningen uppkommer först i hovrätten. Hade denna funnits redan i tingsrätten skulle min bedömning troligen se annorlunda ut. Som konstaterats beror anmälningbenägenheten också på flera olika faktorer och inte enbart på ifall målsäganden får stöd under processen eller inte. Samtidigt får en slutsats vara att begränsningen knappast är till fördel för målsägandens syn på rättsväsendet.

6.5 Brottsofferdirektivets och EU-kommissionens förslag i förhållande till begränsningen

Frågan om huruvida begränsningen av rätten till målsägandebiträde är i linje med såväl brottsofferdirektivet som EU-kommissionens ändringsförslag behandlades i sin helhet i uppsatsens kapitel 5. Här konstaterades att tillgången till målsägandebiträde omfattas av rätten till rättshjälp i artikel 13 i nuvarande brottsofferdirektiv. Möjligheten till rättshjälp enligt artikeln är dock begränsad till de fall då målsäganden är part i det straffrättsliga förfarandet och den skulle därför inte göras gällande om målsäganden enbart för en talan om enskilt anspråk. Vad som också sågs var att rätten enligt artikeln, även om målsäganden är part genom sin ansvarstalan, inte är villkorlös. Eftersom det finns en möjlighet till målsägandebiträde i hovrättsprocessen vid en ansvarstalan, även om den är begränsad, är bedömningen därför att regleringen i LOM inte strider mot nuvarande brottsofferdirektiv.

Slutsatsen blev till viss del en annan när det kommer till EU-kommissionens förslag om ändring av nuvarande brottsofferdirektiv. Av de fyra artiklar som remissinstanserna påpekat kan leda till att begränsningen i LOM ska ändras, var det enbart två som jag vill mena kan ha en betydelse i sammanhanget – nämligen artikel 10b om rätten till omprövning av vissa beslut och artikel 22 som avser rätten till rättsmedel.

²⁶⁸ Se avsnitt 2.5.

Båda framhåller en rätt till rättsmedel – den ena fokuserar på omprövning av bland annat skyddsåtgärder inom processen, såsom medhörning och möjligheten att höras bakom stängda dörrar (artikel 10b), och den andra avser samtliga rättigheter inom direktivet i de fall då de kränks (artikel 26d). Som konstaterades vid granskningen av de båda artiklarna, finns det inget uttalat för hur förfarandet för artiklarna kommer se ut i svensk rätt. Därför går det inte att säga med säkerhet ifall de kan medföra en lagändring av LOM.

En ändring kan dock vara motiverad om en omprövning enligt artikel 10b eller ett annat rättsmedel enligt artikel 26d, kan antas aktualiseras i hovrättsprocessen. Detta framförallt eftersom åklagaren, på grund av objektivitetsplikten, förmodligen inte har möjlighet att hjälpa målsäganden för de fall juridisk hjälp krävs för att på ett lämpligt sätt få till en eventuell omprövning eller annat rättsmedel. Som framhölls i avsnitt 5.4 är detta troligen enbart aktuellt om frågan rör möjligheten till skyddsåtgärder, eftersom detta är något som i nuläget behandlas inom ramen för rättsprocessen. Samtidigt är det, som jag konstaterade, osannolikt att en omprövning av skyddsåtgärderna görs gällande i hovrättsprocessen i och med att målsäganden oftast inte behöver närvara vid förhandlingen. Ställt på sin spets skulle alltså en ändring enbart bli motiverad om det kan antas att målsäganden kommer att närvara vid hovrättsprocessen.

Mot bakgrund detta och vad som framgått i kapitel 5 kan det konstateras att både brottsofferdirektivet och EU-kommissionens förslag på många sätt belyser och lyfter fram rättigheter i förhållande till brottsoffrets behov och perspektiv på rättvisa, såsom rätten till information, skydd, stöd och deltagande i rättsprocessen. Däremot når ingen av dessa fram till att bemöta behovet av målsägandebiträde. Detta är enligt min mening anmärkningsvärt eftersom både brottsofferdirektivet och EU-kommissionen återkommande nämner vikten av att dels stärka brottsoffrets ställning i processen, dels att undvika sekundär traumatisering. Att målsägandebiträdet utgör en central del för båda dessa aspekter får anses som självklart vid detta laget.

Som sågs i avsnitt 5.3 utgör EU-kommissionens förslag en reaktion på de brister som ansetts föreligga i nuvarande brottsofferdirektiv. Att begränsningen av rätten till rättshjälp i artikel 13 är problematisk och bristfällig är något som påpekats av bland annat Europaparlamentet. Trots detta görs inga ändringar i EU-kommissionens förslag och skyddet av brottsoffrets behov och perspektiv på rättvisa, inom det rättsliga förfarandet, förblir därmed fortsatt tandlöst i detta avseende.

6.6 Avslutande slutsatser

Ansatsen i denna uppsats har varit att granska rätten och begränsningen av målsägandebiträde som föreligger i hovrättsprocessen i ljuset av brottsofferperspektivet. Min slutsats är att målsägandebiträdet utgör en central aktör för att tillgodose målsägandens behov och uppfattning av rättvisa, vilka i huvudsak består i viljan och möjligheten att bli inkluderad, delaktig och bemött på ett värdigt sätt i rättsprocessen. Detta sett bland annat till syftet med införandet av målsägandebiträdet, som har varit att stärka målsägandens ställning vid fall av särskilt allvarlig brottslighet. Men också eftersom grundtanken med målsägandebiträdet är att minska påfrestningarna i rättsprocessen, så målsäganden bättre kan medverka i densamma. Detta genom målsägandebiträdets mångfacetterade stöd som inte enbart är avgränsat till huvudförhandlingen, utan även omfattar andra delar i förfarandet.

Trots detta är rätten till målsägandebiträde i hovrättsprocessen begränsad till juridiskt stöd som kan föreligga vid förhandlingen. Något utrymme för att få ett biträde enbart på grund av behovet av mer ingående stöd och informationsförmedling finns dock inte. Detta är inte heller något som kan tillgodoses av åklagaren på grund av objektivitetsplikten och tidsbrist. Ytterst innebär detta att målsäganden i många fall får ett omfattande stöd fram till hovrätten, men inte längre. Med utgångspunkt i vad som konstaterats utgöra brottsoffrets behov och syn på rättvisa är min bedömning att begränsningen är problematisk. Jag vill också mena att denna brist ökar riskerna för bland annat sekundär traumatisering och en växande misstro för rättssystemet. Följaktligen innebär begränsningen ett bakslag för brottsofferperspektivet.

Begränsningens förhållande till såväl brottsofferdirektivet som EU-kommissionens förslag, som uppsatsen också syftade att utreda, påvisade ingen nödvändighet att ändra den ordning som nu gäller i hovrättsprocessen avseende målsägandebiträdet. Däremot kom undersökningen fram till att det kan finnas skäl att se över rätten på grund av EU-kommissionens förslag om en rätt till omprövning av beslut avseende bland annat skyddsåtgärder i artikel 10b, men också avseende förslaget om rätten till rättsmedel i artikel 26d. Ett mer definitivt svar går dock inte att ge eftersom det saknas information om hur förfarandet avseende de två artiklarna kommer se ut i svensk rätt. Med detta sagt, och med hänsyn till brottsofferperspektivet, står det enligt min mening klart att mer behöver göras för att tillförsäkra brottsoffrets intressen inom rättsprocessen.

Källförteckning- och litteraturförteckning

Källor

Offentligt tryck

Sverige

Kommittédirektiv

- Dir. 1977:7 *Om ändring i 6 kap. brottsbalken*
- Dir. 2013:12 *En översyn av statens utgifter för vissa rättsliga biträden*

Utredningsbetänkanden

- SOU 1981:64 *Våldtäkt : en kriminologisk kartläggning av våldtäktsbrottet : rapport*
- SOU 1982:61 *Våldtäkt och andra sexuella övergrepp*
- SOU 1986:49 *Målsägandebiträde : slutbetänkande*
- SOU 1990:92 *Våld och brottsoffer : slutbetänkande*
- SOU 1998:40 *Brottsoffer Vad har gjorts? Vad bör göras?*
- SOU 2007:6 *Målsägandebiträdet - ett aktivt stöd i rättsprocessen*
- SOU 2011:45 *Förundersökning – objektivitet, beslag, dokumentation m.m.*
- Ds 2014:14 *Genomförande av brottsofferdirektivet*
- SOU 2014:86 *Rättvisans pris*

Propositioner

- Prop. 1987/88:1 *Om ändring i rättegångsbalken (enskilt anspråk vid förundersökning och rättegång)*
- Prop. 1987/88:107 *Om målsägandebiträde*
- Prop. 1989/90:158 *Om utvidgad rätt till målsägandebiträde m.m*
- Prop. 1993/94:26 *Om utvidgad rätt till målsägandebiträde och förbättrat rättsligt bistånd till brottsoffer utomlands*

Prop. 1996/97:9	<i>Ny rättshjälpslag</i>
Prop. 2000/01:79	<i>Stöd till brottsoffer</i>
Prop. 2004/05:131	<i>En modernare rättegång - reformering av processen i allmän domstol</i>
Prop. 2014/15:77	<i>Genomförande av brottsofferdirektivet</i>
Prop. 2017/18:86	<i>Mer ändamålsenliga bestämmelser om rättsliga biträden</i>

Utskottsbetänkanden

Bet. 2020/21:JuU25	<i>Processrättsliga frågor</i>
--------------------	--------------------------------

Riksdagsskrivelser

Rskr. 2020/21:289

Motioner

Mot. 2020/21:3298	Johan Forssell m.fl. (M), <i>Stöd till brottsoffer</i>
-------------------	--

Övrigt

2022/23:FPM132	<i>Faktapromemoria – Ändringar av EU:s brottsofferdirektiv</i>
----------------	--

Europeiska unionen

Europaparlamentet

Europaparlamentets och rådets direktiv 2012/29/EU av den 25 oktober 2012 om fastställande av miniminormer för brottsoffers rättigheter och för stöd till och skydd av dem samt om ersättande av rådets rambeslut 2001/220/RIF.

[Cit.: Brottssofferdirektivet]

Europaparlamentets resolution av den 30 maj 2018 om genomförandet av direktiv 2012/29/EU om fastställande av miniminormer för brottsoffers rättigheter och för stöd till och skydd av dem (2016/2328(INI)), EUT (2020/C 76/114), 9.3.2020.

Europeiska kommissionen

Meddelande från kommissionen till Europaparlamentet, rådet, Europeiska ekonomiska och sociala kommittén och Regionkommittén, EU-strategi för brottsoffers rättigheter (2020–2025), COM(2020) 258 final av den 24 juni 2020.

[Cit.: COM(2020) 258 final av den 24 juni 2020]

Förslag till Europaparlamentets och Rådets direktiv om ändring av direktiv 2012/29/EU om fastställande av miniminormer för brottsoffers rättigheter och för stöd till och skydd av dem samt om ersättande av rådets rambeslut 2001/220/RIF, COM(2023) 424 final av den 12 juli 2023.
[Cit.: COM(2023) 424 final av den 12 juli 2023]

Rättsfall

Högsta domstolen

NJA 1965 s. 319
NJA 1999 s. 781
NJA 2010 s. 490
NJA 2018 s. 922
NJA 2020 s. 141
NJA 2021 s. 694

Hovrätterna

Göta hovrätt, RH 1997:120
Svea hovrätt, RH 2000:1
Svea hovrätt, RH 2006:65

Litteratur

Andersson, Eva (2019), *Målsägandebiträdet i rättsprocessen*. 1 uppl., Norstedts Juridik.

Andersson, Ulrika och Wegerstad, Linnea (2022) 'Straffsystemets janusansikte Rättvisa i #metoo-relaterade domar om våldtäkt och förtal' i: Ganetz, Hansson m.fl. (red.), *Maktordningar och motstånd: Forskarperspektiv på #metoo i Sverige*. 1 uppl., Nordic Academic Press.

Burman, Monica (2011), 'Brottsoffer i straffrätten', i: Lernestedt, Claes m.fl (red.), *Brottsoffret och kriminalpolitiken*. 1 uppl., Norstedts Juridik.

Bernitz, Ulf och Kjellgren, Anders (2022), *Europarättens grunder*. 7 uppl., Norstedts Juridik.

Blixt, Lena (2016), 'Fördel för brottsoffret?', i Strömberg, Stefan m.fl. (red.), *Svensk Juristtidning 100 år*. 1 uppl., Iustus.

Christie, Nils (1986) 'The Ideal Victim', i: Fattah, Ezzat (red.) *From Crime Policy to Victim Policy – Reorienting the Justice System*. Palgrave Macmillan.

Connolly, Jennifer och Gordon, Ronit (2015), 'Co-victims of Homicide: A Systematic Review of the Literature', *Trauma, Violence, & Abuse*, SAGE Publications, Vol. 16 Nr. 4, s. 494–505.

- Daigle, Leah (2018), *Victimology – The Essentials*. 2 uppl., SAGE publications.
- Dahlstrand, Karl (2011), 'Brottsoffer i straffrätten', i: Lernestedt, Claes m.fl (red.), *Brottsoffret och kriminalpolitiken*. 1 uppl., Norstedts Juridik.
- Daly, Kathleen (2017), 'Sexual Violence and Victims' Justice Interests', i: Zinsstag m.fl. (red.), *Restorative Responses to Sexual Violence – Legal, Social and Therapeutic Dimensions*. 1 uppl., Routledge.
- Diesen, Christian (2011a), *Terapeutisk juridik*, 1 uppl., Liber.
- Diesen, Christian (2011b), 'Brottsoffret och den terapeutiska juridiken', i: Lernestedt, Claes m.fl (red.), *Brottsoffret och kriminalpolitiken*. 1 uppl., Norstedts Juridik.
- Ekelöf, Per Olof och Edelstam, Henrik och Pauli, Mikael (2015), *Rättegång – Andra häftet*. 9 uppl., Norstedts Juridik.
- Fitger, Peter (2013), *Särtryck ur rättegångsbalken : [kap 19-28, 36]*. Uppdaterad till och med supplement 73. Norstedts Juridik.
- Granström, Görel och Mannelqvist, Ruth (2007) 'Rättsvetenskap och viktimologi', *Juridisk Tidskrift*, Vol. 1, s. 28–43.
- Granström, Görel och Mannelqvist, Ruth (2021) *Brottsoffer – rättsliga perspektiv*. 2 uppl., Studentlitteratur.
- Heuman, Lars (1973), *Målsägande*. 1 uppl., Norstedt Juridik.
- Heuman, Lars (2004/05), 'Domarens och åklagarens skyldighet att vara objektiva', *Juridisk Tidskrift*, Nr. 1, s. 42–60.
- Holder, Robyn (2015), 'Satisfied? Exploring victims' justice judgments'. i: Wilson, Ross m.fl. (red), *Crime, Victims and Police: International Contexts, Local Experiences*. Palgrave Macmillan.
- Holder, Robyn och Dearing, Albin (2024), 'Human Dignity, Rights and Victim Participation in Criminal Justice', *International Criminology*, Vol. 4 Nr. 1, s. 108–119.
- Kleineman, Jan (2018), 'Rättsdogmatisk metod', i: Nääv, Maria m.fl. (red), *Juridisk metodlära*. 2 uppl., Studentlitteratur.
- Kline, Nora K. och Berke, Danielle S. och Rhodes, Charla A. och Steenkamp, Maria M. och Litz, Brett T. (2021), 'Self-Blame and PTSD Following Sexual Assault: A Longitudinal Analysis', *Journal of Interpersonal Violence*, SAGE Publications, Vol. 36 Nr. 5-6, s. NP3153–NP3168.

Kunst, Maarten och Hoek, Dante (2024) 'Psychological Distress Among Domestic Burglary Victims: A Systematic Review of Possible Risk and Protective Factors', *Trauma, Violence, & Abuse*, SAGE Publications, Vol. 25 Nr. 1, s. 430–447.

Lebeck, Carl (2016), *EU-stadgan om grundläggande rättigheter*. 2 uppl., Studentlitteratur.

Lindberg, Gunnel, 'Om åklagareetik', *Svenskt Juristtidning* (SvJT) s. 197–221.

Lindgren, Magnus (2004), *Brottsoffer i rättsprocessen – Om ideala brottsoffer och goda myndigheter*. 1 uppl., Jure Förlag.

McGlynn, Clare och Nicole Westmarland (2018), 'Kaleidoscopic Justice: Sexual Violence and Victim-Survivors' Perceptions of Justice', *Social & Legal Studies*, SAGE Publications, Vol. 28 Nr. 2, s. 179–201.

Yxsjö, Jennie (2004), *Målsägandebiträdets betydelse för rättegången i brottmål*, Juridiska fakulteten vid Lunds universitet.

Mellqvist, Mikael (2013), 'Hur tar vi hand om brottsoffren – en rapsodi i moll', *Ny Juridik*, Vol. 2013:1, s. 71–81.

Rönneling, Anita (2011), 'Kan utsatthet för brott mätas i pengar? Brottskadeersättning ur brottsofferperspektiv i Danmark och Sverige', i: Lernestedt, Claes m.fl (red.), *Brottsoffret och kriminalpolitiken*. 1 uppl., Norstedts Juridik.

Sandgren, Claes (2021), *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare – ämne, material, metod, argumentation och språk*. 5 uppl., Norstedts Juridik.

Shapland, Joanna (1984), 'Victims, the Criminal Justice System and Compensation', *The British Journal of Criminology*, Vol. 24 Nr. 2, s. 131–149.

Shapland, Joanna (1986), 'Victims and the Criminal Justice System', i: Fattah, Ezzat (red.) *From Crime Policy to Victim Policy – Reorienting the Justice System*. Palgrave Macmillan.

Strömholm, Stig och Lyles, Max och Valguarnera, Filippo (2020), *Rätt, rättskällor och rättstillämpning – en lärobok i allmän rättslära*. 6 uppl., Norstedts juridik.

Tham, Henrik (2022), *Kriminalpolitik – Brotts och straff i Sverige sedan 1965*. 2 uppl., Norstedts Juridik.

Tham, Henrik (2011), 'Brottsoffrets uppkomst och utveckling som offentlig fråga i Sverige', i: Lernestedt, Claes m.fl (red.), *Brottsoffret och kriminalpolitiken*. 1 uppl., Norstedts Juridik.

Walklate, Sandra (2006), *Imagining the victim of crime*. 1 uppl., Open University Press.

Wergens, Anna (2011), 'Brottsoffers rättigheter – en fråga om mänskliga rättigheter?', i: Lernestedt, Claes m.fl (red.), *Brottsoffret och kriminalpolitiken*. 1 uppl., Norstedts Juridik.

Övrigt

Elektroniska källor

Brottsförebyggande rådet (2014), *Brott i nära relationer En nationell kartläggning*, Rapport 2014:8. Tillgänglig på: <[bra.se/download/18.9eaaede145606cc8651ff/1399015861526/2014_8_Brott_i_nara_relationer.pdf](https://www.bra.se/download/18.9eaaede145606cc8651ff/1399015861526/2014_8_Brott_i_nara_relationer.pdf)> [hämtad 2024-04-23]
[Cit.: Brå (2014)]

Brottsförebyggande rådet (2016), *Målsägandes medverkan i rättsprocessen*, Rapport 2016:8. Tillgänglig på: <[bra.se/download/18.25f91bdc15453b49d0f3726b/1462805400864/2016_8_Malsagandes_medverkan_rattsprocessen.pdf](https://www.bra.se/download/18.25f91bdc15453b49d0f3726b/1462805400864/2016_8_Malsagandes_medverkan_rattsprocessen.pdf)> [hämtad 2024-04-23]
[Cit.: Brå (2016)]

Brottsförebyggande rådet (2021), *Anmälningbenägenhet vid fyra typer av brott – En statistisk analys av skillnader i anmälningbenägenhet*, Kortanalys 2021/1. Tillgänglig på: <[bra.se/download/18.1f8c9903175f8b2aa7094da/1637244665492/2021_Anmalningsbenagenhet_vid_fyra_typer_av_brott.pdf](https://www.bra.se/download/18.1f8c9903175f8b2aa7094da/1637244665492/2021_Anmalningsbenagenhet_vid_fyra_typer_av_brott.pdf)> [hämtad 2024-04-23].
[Cit.: Brå (2021)]

European Union Agency for Fundamental Rights (FRA)(2019), *Proceedings that do justice – Justice for victims of violent crime Part II*. Tillgänglig på: <fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2019-justice-for-victims-of-violent-crime-part-2-proceedings_en.pdf> [hämtad 2024-04-22].
[Cit.: FRA (2019)]

JP Rättsfallsnet via JP Infonet AB. Tillgänglig på: <www.jpinfonet.se/JP-Rattsfallsnet/start/t/> [Besökt under perioden 2024-02-15 till 2024-02-23].

European Parliamentary Research Service (EPRS)(2023), *Revision of the Victims' Rights Directive*. Tillgänglig på: <[www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/754605/EPRS_BRI\(2023\)754605_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/754605/EPRS_BRI(2023)754605_EN.pdf)> [hämtad 2024-04-22].
[Cit.: European Parliamentary Research Service (2023)]

Åklagarmyndigheten (2022), *Bemötande av brottsoffer*, Rättslig vägledning 2022:10. Tillgänglig på:
<aklagare.se/globalassets/dokument/rattspromemorior-och-rattslig-vagledning/rav-202210-bemotande-av-brottsoffer.pdf> [hämtad 2024-04-23].
[Cit.: RÄV 2022:10]

Åklagarmyndigheten (2023), *Skadestånd – Om åklagarens uppgift att föra målsägandens talan*, Rättslig vägledning 2023:3. Tillgänglig på:
<aklagare.se/globalassets/dokument/rattspromemorior-och-rattslig-vagledning/rav-202303-skadestand.pdf> [hämtad 2024-04-23].
[Cit.: RÄV 2023:3]

Lindberg, Gunnel, Rättegångsbalk (1942:740) 20 kap. 8 §, avsnitt 2.1.2 Den mot vilken brott har blivit begånget, Lexino 2023-12-01 (JUNO) [hämtad 2024-03-20].

Domstolsverkets rapport

Domstolsverket, *Regeringsuppdrag: En utvärdering av rätten till målsägandebiträde i överrätt* (DOV 2021/1208)(2022-05-05). Tillgänglig via: <domstolsverket@dom.se> [mottogs 2024-02-20].
[Cit.: DOV 2021/1208]

Remissvar

Borås tingsrätt, Remissvar av EU-kommissionens förslag till direktiv om ändring av brottsofferdirektivet (Ju2023/01957). Tillgänglig på:
<www.regeringen.se/contentassets/146fc8a00847412b9dd0e0a5683fe4a7/boras-tingsratt.pdf> [hämtad 2024-03-27].
[Cit.: Borås tingsrätt, remissvar av EU-kommissionens förslag till direktiv om ändring av brottsofferdirektivet]

Brottsofferjouren, remissvar av EU-kommissionens förslag till direktiv om ändring av brottsofferdirektivet (Ju2023/01957). Tillgänglig på:
<www.regeringen.se/contentassets/146fc8a00847412b9dd0e0a5683fe4a7/brottsofferjouren-sverige.pdf> [hämtad 2024-03-27].
[Cit.: Brottssofferjouren, remissvar av EU-kommissionens förslag till direktiv om ändring av brottsofferdirektivet]

Sveriges advokatsamfund, Remissvar av EU-kommissionens förslag till direktiv om ändring av brottsofferdirektivet (Ju2023/01957). Tillgänglig på:
<www.regeringen.se/contentassets/146fc8a00847412b9dd0e0a5683fe4a7/sveriges-advokatsamfund.pdf> [hämtad 2024-03-27].
[Cit.: Sveriges advokatsamfund, remissvar av EU-kommissionens förslag till direktiv om ändring av brottsofferdirektivet]

Åklagarmyndigheten, Remissvar av EU-kommissionens förslag till direktiv om ändring av brottsofferdirektivet (Ju2023/01957). Tillgänglig på: <www.regeringen.se/contentassets/146fc8a00847412b9dd0e0a5683fe4a7/aklagarmyndigheten.pdf> [hämtad 2024-03-27].
[Cit.: Åklagarmyndigheten, remissvar av EU-kommissionens förslag till direktiv om ändring av brottsofferdirektivet]

Östersunds tingsrätt, remissvar av EU-kommissionens förslag till direktiv om ändring av brottsofferdirektivet (Ju2023/01957). Tillgänglig på: <www.regeringen.se/contentassets/146fc8a00847412b9dd0e0a5683fe4a7/ostersunds-tingsratt.pdf> [hämtad 2024-03-27].
[Cit.: Östersunds tingsrätt, remissvar av EU-kommissionens förslag till direktiv om ändring av brottsofferdirektivet]

Tidningsartiklar

Edwall Insulander och Ingolfsdottir Åkermark, 'Ingen lyssnar till offren när det skjuts och sprängs' (Dagens Nyheter, 2 oktober 2023). Tillgänglig på: <www.dn.se/debatt/ingen-lyssnar-till-offren-nar-det-skjuts-och-sprangs/> [hämtad 2024-02-06].

Svensson, Anna, 'Sara fick inte brottsofferadvokat i samtyckesmålet: "Som en käftsmäll"' (Svt Nyheter, 28 juli 2019). Tillgänglig på: <www.svt.se/nyheter/lokalt/vasterbotten/sara-fick-inte-brottsofferadvokat-i-samtyckesmalet-som-en-kaftsmalle> [hämtad 2024-02-06].

Torstensson, Ebba, 'Brottsoffer utan biträde i hovrätten – Advokatsamfundet: Lagen bör ses över' (Sveriges Radio, 19 mars 2023). Tillgänglig på: <sverigesradio.se/artikel/brottsoffer-utan-bitrade-i-hovratten-advokatsamfundet-lagen-bor-ses-over> [hämtad 2024-02-07].

Strömmer, Gunnar och Brandberg, Paulina och Elofsson, Torsten, 'Fler våldsutsatta kvinnor och äldre ska ha rätt till målsägandebitråde' (Göteborgs-Posten, 5 april 2024). Tillgänglig på: <www.gp.se/debatt/fler-valdsutsatta-kvinnor-och-aldre-ska-ha-ratt-till-malsagandebitrade.702919d5-f702-4d75-b6b4-99039f209f88> [hämtad 2024-04-10].

Bilaga A

Denna bilaga innehåller en sammanfattande förteckning över de mål hos hovrätterna där jag har beställt ut dagboksblad för undersökningen i uppsatsens avsnitt 4.5.

Hovrätt	Målnummer
Göta hovrätt	B 2636-22 B 3040-22 B 239-23 B 2824-23 B 6-24 B 36-24 B 1106-23 B 2853-23 B 3876-23 B 2086-23 B 2020-23
Hovrätten för Nedre Norrland	B 1857-22 B 1928-22 B 1823-23 B 1580-23 B 1699-23 B 1421-23 B 571-23 B 1798-23 B 1595-22 B 1605-23 B 1635-23 B 1698-23 B 1821-23 B 1486-23 B 854-23 B 211-23
Hovrätten för Västra Sverige	B 6598-22 B 6918-22 B 5649-22 B 3725-22 B 1641-22 B 7290-23 B 1542-23 B 6930-23 B 6926-23 B 6690-23 B 6260-23 B 5795-23

Hovrätten för Övre Norrland	B 258-22 B 1195-22 B 630-22 B 1062-22 B 1000-23 B 175-23 B 44-24 B 885-23 B 29-23 B 104-23 B 412-23
Hovrätten över Skåne och Blekinge	B 4541-22 B 4288-23 B 2260-23 B 2610-22 B 4263-23 B 3663-23 B 844-23 B 3173-23 B 2577-23 B 4043-22 B 2914-23 B 2456-23 B 2616-23
Svea hovrätt	B 14224-22 B 14530-22 B 15437-22 B 14840-22 B 376-23 B 6630-22 B 15220-23 B 15514-23 B 15140-23 B 13656-23 B 15671-23 B 14467-23 B 1794-23 B 10676-23 B 10731-23 B 15118-22 B 9754-22 B 9188-23

Bilaga B

Denna bilaga innehåller en sammanfattande förteckning över de mål hos hovrätterna där jag har beställt ut avslagsbeslut angående förordnande av målsägandebiträde för undersökningen i uppsatsens avsnitt 4.5.

Hovrätt	Målnummer
Göta hovrätt	B 3040-22 B 2853-23
Hovrätten för Nedre Norrland	B 1857-22 B 1928-22 B 1595-22 B 1635-23 B 1698-23 B 1821-23 B 1486-23 B 854-23 B 211-23
Hovrätten för Västra Sverige	B 6598-22 B 3725-22 B 7290-23 B 1542-23
Hovrätten för Övre Norrland	B 258-22 B 1195-22 B 1062-22
Hovrätten över Skåne och Blekinge	B 4541-22 B 4288-23 B 2260-23 B 3663-23 B 844-23 B 2577-23 B 4043-22 B 2914-23 B 2616-23
Svea hovrätt	B 14224-22 B 14530-22 B 15437-22 B 14840-22 B 376-23 B 6630-22 B 15220-23 B 15514-23 B 15140-23

	B 13656-23 B 15671-23 B 14467-23 B 15118-22 B 9754-22 B 9188-23
--	--